

Katsaus

numero 4 1957

Kalervo Siikala:
Kauko Sipponen:
Lauri Rauhala:
Keskustelu Wäinö Aaltosen
kanssa

Penkki Karhunmaa:
Juhani Lihtonen:
Tarmo Manelius:
Silmäyksiä:

Yli kansallisten rajojen
Yksilö vastaan valtio
Keskustelua psykoneurooseista

Aihe Jean Sibelius
Unohdettu Samuli Paulaharju
Rabbe Enckell — savitaulun palat
Maaseutulehdistön tila
Säädöyffömin kaikista julkaisuista

KULTTUURI — POLITIIKKA — TALOUS

Katsaus

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki, Fredrikinkatu 36 B 33, puhelin, 624978

Vuositalaus 350 mk. Puolivuosi 175 mk. Irtonumerot 90 mk

Katsaus voidaan tilata käyttämällä lehden postisiirtotiliä 94711 tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Ilmestyy neljästi vuodessa

K U L T T U U R I P O L I T I I K K A T A L O U S

YLI KANSALLISTEN RAJOJEN

Kalervo Siikala

Syksy 1957 on ilmeisesti jäävä ihmiskunnan historiaan eräänä sen virstapylväänä. Se tullaan muistamaan ajankohtana, jolloin ihmisen kulttuurikehitys saavutti avaruuden valloittamisen edellyttämän tieteellisen tason. Tätä kirjoitettaessa kiertää maapalloa kaksi tekokuuta, ja kolmas on luvattu. Katseet suunnattuina avaruuteen tämä sukupolvi voi viettää inhimillisen tiedon, taidon ja älyllisen rohkeuden riemujuhlaa. Portit uuteen ovat selkoselällään.

Tekokuut ovat ainoalaatuisella tavalla osoittaneet tämän pallon asukkaille heidän keskinäisen yhteenkuuluvaisuutensa. Sama tieteen saavutus on ollut ihailtavana Etelän ristin ja Otavan alla, Länsi-Intiasta Intiaan ja Antarktiksesta Labradoriin. Kansainvälisen geofysikaalisen vuoden saavutukset ovat kruunautuneet kaikkien silmin nähtäviksi.

Tekokuut, ihmiskunnan tieteellisen kehityksen ehkä korkein — ja kallein — saavutus, ovat olleet verrattoman demokraattisella tavalla kaikkien nähtävinä. Ne ovat piirtäneet maailmanhistoriaa tässäkin mielessä. Aasian ja Afrikan syrjäisissä kylissä ja Etelä-Amerikan läpitukenemattomissa viidakoissa niitä on voitu katsella ja saada samalla usein ensimmäinen kosketus kaikkeen siihen, joka sisältyy nykyaikaisen kulttuurin monimuotoisen käsitteen piiriin.

On ehkä jotakin paradoksaalista siinä, että tarvittiin tällainen tieteellinen huippusaavutus murtamaan se eristyneisyys, jossa lähes puolet maapallon ihmisistä elää. Puolet maapallon ihmisistä ei ole koskaan

voinut lukea mitään kulttuurista tai tieteestä, siitä yksinkertaisesta syystä, että he eivät osaa lukea, eikä suurin osa heistä ole koskaan nähnyt painettua tai kirjoitettua tekstiä. Nyt sivistynyt maailma on ensimmäisen kerran voinut tarjota sadoille miljoonille proletaariveljilleen konkreettisen kosketuskohdan kulttuuriin. Sen viaksi ei toki ole luettava sitä, jos tekokuut tietämättömyyden, nälän ja pelon hirvittävässä vankilassa eläville ihmisille ovat antaneet aiheen vain taikauskoiheen kammoon, kulttuurin saavutusten ihailemisen asemesta.

Toinen paradoksi on se, että hetkenä, jolloin ihmiskunnan olisi voitava tuntea oikeutettua iloa ja ylpeyttä saavutustensa johdosta, tähän iloon sekaantuu karvas aavistus tulevista vaikeuksista. Tiede ja kulttuuri ei olekaan ihmiskunnan kehitystä palveleva työase, vaan pelottava ja epäluuloja herättävä hirviö, jonka jalanjäljistä kasvavat asetehtaat ja vaikeat kansainväliset ristiriidat.

Itse asiassa tekokuut — jotka käsitettäköön tässä vain tietyn asteen saavuttaneen tieteellisen ja teknillisen kulttuurin eräinä näkyvinä symboleina — ovat hätkähdyttävällä tavalla paljastaneet sen ristiriidan, mikä on olemassa lähes yleismaallisen kulttuuri-ihanteen ja tämänhetkisen todellisuuden välillä. Tämä ihanne on saanut selvimmän muotonsa Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjassa ja ihmisoikeuksien julistuksessa, joissa edellytetään, että kaikilla ihmisillä on tasavertainen oikeus nauttia tieteen, taiteen, kasvatuksen ja kulttuurin saavutuksista, ja että tieteen, taiteen ja kulttuurin on asetuttava ihmiskunnan yhteisvastuun, edistyksen ja rauhan palvelukseen. Todellisuus on se, että kuusikymmentä prosenttia maailman väestöstä ei kykene edes lukemaan mainittuja julistuksia, puhumattakaan että näillä sadoilla miljoonilla olisi alkeellisimpiakaan mahdollisuuksia tuntea ihmiskunnan kulttuuriperintöä omakseen. Todellisuus on myös se, että tiede, taide ja kulttuuri on suurelta osaltaan alistettu palvelemaan kansallista ekspansio politiikkaa propagandamestarina ja asesepänä.

Yhdistyneiden Kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön Unescon osalle on langennut vaikea ja epäkiitollinen tehtävä yrittää rakentaa siltää tämän päivän karun todellisuuden ja ihmisoikeuksien julistuksen ylevien päämäärien välille. Jos hyväksymme lähtökohdaksemme sen, että YK:n tulisi olla maailmanhallitus, silloin Unesco on tämän hallituksen opetus- ja propagandaministeriö.

Kun Unesco yksitoista vuotta sitten perustettiin, sen tehtäväksi määriteltiin kasvatustyö, jonka tarkoituksena on edistää rauhaa. Kansainvälistä yhteistoimintaa kasvatuksen, tieteen ja kulttuurin aloilla pidettiin tienä, jota kulkien päämäärä oli saavutettavissa. »Sodat saavat alkunsa ihmisen mielessä, ja ihmisen mieleen täytyy rauhan työ suunnata».

Alkuperäisestä utopistisesta uskosta ihmisen mielenmuutokseen kasvatuksen avulla on Unescon toiminnan yhtenätoista vuotena karissut paljon pois. Mutta sensijaan toimintaohjelmat ovat kiinteytyneet ja saaneet selvät päämäärät. Kymmenen vuotta sitten puhuttiin paljon enemmän rauhasta ja edistyksestä kuin nykyään, mutta työtä tehdään tänään monin verroin enemmän.

Unescon toiminnan kaksi päälinjaa ovat toiminta takapajuisten maiden sivistystason kohottamiseksi ja kansainvälinen yhteistoiminta kasvatuksen, tieteen ja kulttuurin alalla.

Lukutaidottomuus on vain eräs niistä vitsauksista, jotka muodostavat sanan takapajuinen sisällön. Muut ovat sosiaalinen ja teknillinen kehitysmättömyys, sairaus ja nälkä. Yhdessä YK:n muiden erikoisjärjestöjen, lähinnä Maailman terveysjärjestön ja Elintarvike- ja maatalousjärjestön kanssa Unesco työskentelee tämän kurjuuden noidankehän

Kalervo Siikala

murtamiseksi suorittamalla tutkimuksia, rohkaisemalla hallituksia ryhtymään toimenpiteisiin pahimpien epäkohtien poistamiseksi, lähettämällä asiantuntijoita ja kouluttajia sekä myöntämällä stipendejä ja materiaaliapua. Maailman sadat miljoonat nälkäiset, sairaat ja tietämättömät ihmiset tarvitsevat maatalousneuvoja, sairaanhoitajia ja kansakoulunopettajia. He tarvitsevat kirjoja, kirjastoja, kouluja ja sairaaloita. Takapajuiset valtiot tarvitsevat yliopistoja, opettajainvalmistuslaitoksia, laboratorioita ja tilastokeskuksia.

Tähän kaikkeen Unescolla on käytettävissään budjetti, joka on pienempi kuin New Yorkin maanalaisen rautatien puhtaanapitoon vuosittain tarvittava summa. Se mitä Unesco voi välittömästi tehdä, on kuin pisara valtaviin tarpeiden valtameressä. Mutta tärkeintä Unescon työssä ei ole se rahamäärä, minkä se voi vuosittain jakaa, — sillä Unesco ei ole avustuskassa, vaan kansainvälinen 81 hallituksen muodostama järjestö, jonka tehtävänä on ennen muuta toimia alotteentekijänä, neuvoo, opastaa ja tutkia. Jokainen Unescon lähettämä asiantuntija voi toimiaikanaan kouluttaa kymmeniä, joskus jopa satoja paikallisia asiantuntijoita, jotka puolestaan jatkavat Unescon aloittamaa työtä kansallisella tasolla. Jokainen Unescon suorittama tutkimus antaa aiheen toimenpiteisiin kymmenissä valtioissa.

Unescon edistämä kansainvälinen yhteistoiminta kasvatuksen, tieteen ja kulttuurin aloilla perustuu ajatukseen saada maailman älyllinen parhaimmisto yhteistyöhön eräiden ihmiskunnan polttavimpien ongelmien ratkaisemiseksi — lähinnä siksi, että niiden ratkaisu voi palvella miljoonien ihmisten käytännöllisiä tarpeita.

Voidaan perustellusti kysyä, ovatko kansainväliset konferenssit, seminaarit ja asiantuntijoiden kokoukset tarpeellisia tai edes hyödyllisiä varsinaisen luovan työn kannalta. Mutta on aivan varmaa, että tällainen kansainvälinen yhteistyö on ensimmäisen kerran maailmanhistoriassa herättänyt *ihmiskunnan yhteisvastuun tunteen* — vakaumuksen siitä, että kasvatuksen, tieteen tai kulttuurin ongelmat eivät enää ole kansallisia vaan ovat muuttuneet yleismaailmallisiksi — seikka, johon muuten Turun yliopiston rehtori viittasi tänä syksynä lukukauden avajaisissa pitämässään puheessa. Sellaiset jättiläismäiset kansainväliset yritykset kuin kansainvälinen geofysikaalinen vuosi, Etelä-Amerikan alkeisopetuksen lisäämiseen tähtäävä perustavaa laatua oleva suunnitelma, kuivien autiomaa-alueiden hyväksikäyttöä tutkiva tieteellinen ohjelma ja itämaiden ja länsimaiden kulttuuriarvojen molemminpuolisen tuntemuksen ja arvonnannon lisäämisen ohjelma ovat käytännöllisiä seurauksia muuttuneesta maailmankuvasta.

Unescon koko ohjelma on syvän sosiaalisen vastuuntunteen sävyttämä — jopa niin, että sen eräät kohdat voivat tuntua korkealla sivistystasolla olevista kansoista lapsellisilta. Mutta on muistettava, että esim. lukutaitoisten ihmisten prosenttiluku, joka meille on kansallisen itsekehun melko kevyesti sivuutettu aihe, merkitsee monille kansakunnille samaa kuin kuumeikäryä sairaalapotilaalle. Se on indikaattori, josta luetaan, tapahtuuko edistystä vai taantumusta, eikä tässä edistyksessä ole kysymys sivistyssnobismista vaan elämästä ja kuolemasta. Paikoitain korkeasta sivistystasostaan huolimatta ihmiskunnan on opittava tunnustamaan, että sen tärkein kulttuuriongelma ei ole avaruuden valloittaminen, vaan kansakoulunopettajien valmistaminen.

Suomi on vuoden 1956 marraskuusta lähtien Unescon jäsenvaltio. Kysymykseen siitä, minkälainen Suomen asema on Unescossa ja millaiseksi se voi muodostua, pyydän palata toisessa yhteydessä.

YKSIÖ VASTAAN VALTIO

kansainvälisellä areenalla

Kauko Sipponen

Kansainvälisen oikeuden ja politiikan aloilla on viime vuosina työskennelty kuumeisesti, jotta voitaisiin estää niiden mittaamattomien kärsimysten uudistuminen, joita maailmansodat tuottivat ihmisyksilöille. Tällöin on kiinnitetty erityistä huomiota yksilön ja valtion välisten suhteiden uudelleen järjestelyyn, mitä myös rauhan aikana ilmennyt kehitys vaatii. Syvällisiä muutoksia on jo tapahtunut tai tapahtumassa ihmisyksilön kansainvälisten oikeuksien ja velvollisuuksien suhteen.

Sisäpolitiikassa ovat kansanmassat saaneet käyteltäväkseen edustajiensa välityksellä yhä enemmän poliittista valtaa, jota ne luonnollisesti kiiruhtavat käyttämään olojensa parantamiseksi. Kansalaisten ns. siviiliset ja poliittiset perusoikeudet eivät enää tunnu riittävilä, vaan kaikkialla ponnistellaan myös yksilön sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien määrittelemiseksi ja toteuttamiseksi. Samansuuntaista, yksilön oikeuksien määrittelemiseen ja suojaamiseen tähtäävää kehitystä on havaittavissa myös kansainvälisen valtioyhteisön piirissä.

Suvereniteettikäsitys, joka on vuosisatoja hallinnut kansainvälistä oikeudellista ja poliittista ajattelua, kahlehtii kuitenkin edelleen näitä pyrkimyksiä.

Jean Bodin yritti v. 1576 julkaisemassaan kirjassa »Six livres de la république» analysoida suvereniteettikäsitettä ja liittää se poliittiseen teoriaan. Hänen tarkoituksenaan oli edistää pelkästään poliittisen vallan yhteenliittämän valtion syntymistä kaikista uskonnon, paikallisten tapojen yms. luomista eroavaisuuksista sekä luokkavastakohdista huolimatta. Suvereniteetin tärkein ominaisuus oli Bodinin mukaan hallitsijan valta antaa valtiossa kansalaisia sitovia lakeja ilman kenenkään muun suostumusta. Mutta suvereenikin hallitsija pysyi kansainvälisen oikeuden ja sopimusten sitomana eikä Bodin halunnut kohottaa valtiota absoluuttisesti suvereeniksi suhteissaan muihin valtioihin tai kansalaisiinsa, mikä estäisi yksilöä välittömästi koskevien kansainvälisten oikeuksien ja velvollisuuksien syntymisen.

Myöhempi kehitys ei ole kuitenkaan suonut yksilölle aktiivista osaa kansainvälisessä valtioyhteistyössä, mikä johtuu suvereeniteettiopin edelleen kehittymisestä voimakkaiden kansallisvaltioiden turvin. Valtion suvereniteettia alettiin pitää absoluuttisena, so. valtio oli riippumaton ja itsenäinen suhteissaan kansalaisiinsa ja toisiin valtioihin. Ratkaiseva vaikutus tämänsuuntaiseen kehitykseen näyttää olleen Vattel'illa ja Hegelillä. Absoluuttisesti suvereenin valtion rinnalla ihmisyksilö toiveineen ja tarpeineen näytti mitättömältä.

Kysymys yksilön asemasta kansainvälisessä oikeudessa on viime vuosisadan lopulta lähtien noussut yhä tärkeämmäksi. Tähän saakka on vain valtiota pidetty kansainvälisen oikeuden subjektina, so. vain valtioilla voi olla välittömästi kansainvälisen oikeuden perusteella oikeuksia ja velvollisuuksia. Kansainvälinen oikeus vaikuttaa yksilöön vain epäsuorasti, sen käskyt ja kiellot muutetaan valtionsisäisen oikeuden säännöiksi. Yksityinen henkilö ei esiinny kansainvälisessä oikeudessa yksilönä, vaan tietyn valtion kansalaisena. Tämä kotivaltio huolehtii hänen oikeuksistaan ja edustaa häntä kansainvälisessä tuomioistuimessa, vaikka eritoten kansalaisten suojelua koskeva diplomaatti-

nen kielenkäyttö antaakin aihetta luulla, että vaatimukset esitetään yksilön nimissä. Jos yksilöä pidetään velvoitettuna tai oikeutettuna vain kotivaltionsa välityksellä, avataan toisaalta ovet valtion miellavalle toisia valtioita kohtaan, mikäli kotivaltio haluaa suojella kansainvälistä oikeutta vastaan toimineita kansalaisiaan. Toisaalta yksilö suhteessaan kotivaltioonsa on turvaton, jos valtio haluaa sortaa kansalaisiaan.

Tällainen kanta ei ole voinut kestää ajan pitkään. Joko valtion absoluuttinen suvereniteetti on hylättävä tai sitten on kiellettävä valtioiden välisten ja jatkuvasti lisääntyvien velvoitusten pakollinen luonne. Kansainvälisessä oikeudessa on käsitys valtion absoluuttisesta suvereniteetista alkanut vähitellen murentua, mikä avaa mahdollisuuksia yksilön aseman parantamiselle. Tällä hetkellä jo ehkä enemmistö tutkijoista katsoo, että kansainvälinen oikeus voi ainakin poikkeuksellisesti suoraan oikeuttaa tai velvoittaa yksilöitä.

Eräät kansainvälisessä kanssakäymisessä kehittyneet oikeussäännöt takaavat ulkomaalaiselle tietyt vähimmäisoikeudet ja antavat hänelle mahdollisuuden turvautua oikeudenloukkauksen sattuessa kotivaltion diplomaattiseen suojeluun. Tähän saakka vallinneen opin mukaisesti ei oikeudenloukkausten ole katsottu kohdistuvan yksilöön, vaan hänen välityksellään kotivaltioon, jolla siksi on oikeus vaatia hyvitystä. Loukkauksen kohteeksi joutunut yksilö on itse asiassa täysin kotivaltionsa armoilla, sillä tämä saattaa toteuttaa vaadettaan täysin itsenäisesti. Useimmissa maissa ei edes tunneta mitään valtionsisäistä menettelyä, jonka avulla kansalainen voisi pakottaa maansa viranomaiset, lähinnä ulkoasiainministeriön, toimimaan asiassaan. Diplomattisen suojelun saanti sekä vaikeimmissa tapauksissa oikeudenkäynnin aloittaminen on epävarmaa ja saattaa viipyä niin kauan, ettei asian hoitamisesta ole enää loukatulle hyötyä.

Omissa nimissään esiintyvät yksilöt ovat tietenkin poissuljetut Kansainvälisestä Tuomioistuimesta. Varsin usein kuitenkin yksityiset henkilöt kääntyvät tuomioistuimen puoleen pyrkien saamaan itsensä ja valtion välisen kiistan tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tällöin tuomioistuimen kirjaamo ilmoittaa valittajalle, että vain valtiot voivat olla siinä asianosaisina. Yksilön mahdollisuus esiintyä omissa nimissään kansainvälisen tuomioistuimen edessä on kuitenkin juuri yksilön asemalle aivan keskeinen kysymys. Ellei tällaista mahdollisuutta hänelle tarjota, ei hän voi tehokkaasti valvoa, että esim. monet kansainvälisten sopimusten yksilöitä koskevat kohdat toteutetaan.

Kansainvälisen oikeuden tutkijat vaativatkin miltei yksimielisesti, että ihmisyksilölle tulisi myöntää yleinen oikeus kääntyä välittömästi omissa nimissään kansainvälisten tuomioistuinten puoleen. On eräitä kansainvälisiä sopimuksiakin, joissa em. oikeus tai siihen verrattava toimintamahdollisuus on yksilöille myönnetty: tarkoitan esim. v. 1907 perustettua ja vuosikymmenen toiminutta keski-Amerikan tuomioistuinta, Versaillesin rauhan nojalla perustettuja välitystuomioistuuksia, joissa käsiteltiin liittoutuneiden valtioiden kansalaisten Saksaa vastaan esittämiä taloudellisia vaateita, ensimmäisen maailmansodan jälkeen solmittuja vähemmistösopimuksia, Euroopan ihmisoikeuksien julistusta jne. Nürnbergin oikeudenkäynti on osoitus siitä, että kansainvälinen oikeus saattaa myös velvoittaa eikä vain oikeuttaa ihmisyksilöitä välittömästi, eivätkä valtion johtomiehet voi välttyä vastuusta — rikkoessaan esim. sodankäynnin lakeja tai valtiosopimuksia — vain viittaamalla asemaansa valtiokoneistossa. On erittäin voimakkaasti tähdennettävä, että vain asettamalla yksilö esim. valtion johtomiehenä tekemistään rikkomuksista kansainvälistä oikeutta vastaan henkilökoh-

taiseen vastuuseen, voidaan toisaalta vaatia, että yksilöillä olisi valtiotakin vastaan kansainvälisen oikeusistuimen avulla puolustettavia oikeuksia.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen yksilön oikeuksia yritettiin suojella rajoitettuja alueita koskevien vähemmistösopimusten avulla. Toisen maailmansodan jälkeen on astuttu askel eteenpäin ja pyritty toteuttamaan ns. inhimillisiä perusoikeuksia, joiden aatemaailmalla on historiallisesti kauas ulottuvat juurensa. Vuonna 1948 YK:ssa hyväksytty ihmisoikeuksien julistus ei kuitenkaan ole ratifioimiskelpoinen kansainvälinen sopimus, vaan vain yleiskokouksen hyväksymä päätös, joka ei ole jäsenvaltioita oikeudellisesti sitova. YK:n ihmisoikeuksien komissio on saanut tehtäväkseen valmistella ratifioimiskelpoista ja oikeudellisesti sitovaa ihmisoikeuksien sopimusta, mutta sitä ei ole vielä saatu aikaan. YK:n yleiskokous on pariinkin otteeseen päättänyt, että yksilön valitusoikeus kuuluu oleellisesti ihmisoikeuksiin. Tästä huolimatta ihmisoikeuksien komissio on pysynyt kannallaan, jonka mukaan sopimusehdotuksiin ei sisällytetä määräyksiä, jotka koskisivat yksityisen henkilön, yksityisten ryhmien tai valtiohallintoon kuulumattomien järjestöjen valitusoikeutta. Ainoaksi kansainväliseksi toimenpanokeinoiksi esitetään talous- ja sosiaalineuvostolle annettavia raportteja. Valitusoikeudesta komissiossa äänestettäessä sitä kannattivat Ranska, Intia, Australia, Tanska, Guatemala, Libanon, Filippiinit ja Uruguay, vastustivat USA, Neuvostoliitto, Englanti, Kiina, Ukraina, Jugoslavia, Egypti ja Iran.

Vuonna 1950 allekirjoitettiin Roomassa Euroopan Neuvoston jäsenten keskeinen Euroopan sopimus ihmisoikeuksien ja perustusvapauksien turvaamiseksi. Sopimus on ensimmäinen vakava yritys turvata ihmisoikeudet oikeudellisesti sitovalla sopimuksella, joka on solmittu kulttuuri- ja oikeuskehityksessä toisiinsa lähellä olevien kansakuntien kesken. Sopimuksen 25. artiklan mukaan ihmisoikeuksien Euroopan komissio ottaa vastaan sellaisten yksityishenkilöiden, hallintokoneiston ulkopuolisten järjestöjen tai yksilöryhmien esittämiä valituksia, jotka väittävät jonkun sopimusvaltion loukanneen valittajia sopimuksen mukaisissa oikeuksissaan — edellytettynä kuitenkin, että se valtio, johon valitus kohdistuu, on tunnustanut komission toimivallan ottaa valituksia vastaan. Komissio ryhtyy tutkimuksiin ja asia voi joutua ihmisoikeuksien tuomioistuimen ratkaistavaksi, jossa yksilöillä yms. ei kuitenkaan ole asianosaiskelpoisuutta. Ihmisoikeuksien komissio on jo perustettu, mutta tuomioistuinta ei ole vielä saatu aikaan. Vasta ensimmäisten yksityisten valitusten tultua käsitellyiksi — niitä on jo runsaasti ratkaisua odottamassa — voidaan arvostella, miten yksilöille suotu eräänlainen epäsuora valitusoikeus vaikuttaa yksilön kansainväliseen asemaan.

Ihmisoikeuksien suojelu käsitettiin Yk:ta perustettaessa erääksi tärkeäksi keinoksi maailmanrauhan turvaamisessa. Viime vuosina on kuitenkin tämä unohtumassa ja huomio kiintyy kollektiivisiin turvallisuussopimuksiin, aseistariisumiseen, atomivoiman valvontaan ja »korkealla tasolla» käytäviin diplomaattisiin neuvotteluihin. Niin kauan kuin em. kysymyksissä ei ole saatu ratkaisua aikaan, on vaihtoehtona varustautuminen pahimman varalle, jolloin valtion suvereniteettia korostetaan ja suojellaan. Tällainen asiantila ei ole omiaan lisäämään ihmisoikeuksien merkitystä eikä mieliala ole suojelemaan yksilön valitusoikeutta kohtaan. Hampaisiin saakka aseistautuneet valtiot pelkäävät näet, että yksilön kuuliaisuus niitä vastaan voisi vähentyä ja hänen arvonsa valtiovallan tahdon toimeenpanijana pienetä.

KESKUSTELUA PSYKONEUROOSEISTA ARVO- ONGELMINA

Lauri Rauhala

Ihmisen henkis-sosiaalisille ongelmille on ominaista niiden monitahoisuus ja -selitteisyys. Niitä voidaan ja täytyykin tarkastella eri näkökulmista, jotta ilmiöt tulisivat ymmärretyiksi. Useimmiten näin enemminkin tai myöhemmin tapahtuukin. Kun arkipäiväisajattelussa ja -toiminnassa eri mielipiteet kohtaavat toisensa, toteutuu siinä jo jossain määrin se monipuolisen selvittämisen vaatimus, joka ikäänkuin kätkeytyi sisältyy ratkaisemattomiin ongelmiin. Jokaisessa ennakkoluulottoman ja rehellisen tietämisen tarpeen motivoimassa etsinnässä kaiken asiaan kuuluvan ja vaikuttavan tutkimista suoritetaan tietenkin edellistä vielä paljon johdonmukaisemmin. Milloin jokin määrätty teoreettinen lähtökohta ja sen pohjalta kehitetyt menetelmät eivät johda toivottuihin tuloksiin, on toisten hypoteesien tultava omine työmuotoineen täydentäväksi avuksi. Tässä vaiheessa asioitten kulkuun saattavat kuitenkin vaikuttaa myös muut kuin pelkästään selvittämisen tarpeen sanelemat tekijät. Uusien näkemysten ei ole aina helppoa päästä aatteitten ja teorioitten välttämättömässä ryhmätyössä tasavertaisesti esiintymään ja vaikuttamaan. Jotkut arvovaltaiset mielipiteet tai metodisesti kehittyneemmät tieteet saattavat vaikkapa muissa yhteyksissä hankkimiansa ansioiden perusteella syrjäyttää toiset vähemmän edistyneet tarkastelutavat pitkiksi ajoiksi eteenpäin ja siten viivästyttää ilmiön riittävän rikasta ymmärtämistä ja selittämistä. Näin tapahtuu helposti varsinkin silloin, kun ajan henki suosii voimakkaasti jotain määrättyä ratkaisuyritystä. Kulttuurihistoriasta voidaan sellaisesta löytää lukuisia esimerkkejä.

Epäilemättä näin on tapahtunut psykoneuroosien ja ns. psykopatioitten selittämisen sekä auttamisen kohdalla. Viime vuosisadan materialistisen luonnonfilosofian hengessä ne tulkittiin sairauksiksi. Tämän käsityksen tueksi voitiin silloin esittää vain hypoteettisia olettamuksia. Etupäässä siihen tultiin induktiivisen päättelyn tietä. Kun eräistä tunnetuista hermojärjestelmän vaurioista tiedettiin seuraavan psyykkisiä muutoksia, katsottiin, että neuroottisen käyttäytymisenkin täytyi aiheutua orgaanisista virhetoiminnoista, jotka vielä mahdollisesti olisivat pääosaltaan perinnöllisesti determinoituja. Ilmeisesti ajateltiin, että nämä psyykkiset häiriöt voitaisiin pianakin ymmärtää ja selittää ihmisen kehon fysiikan sekä kemian avulla, kuten keholliset sairaudetkin. Kun tämä epäonnistui silloin, arveltiin sen johtuvan vain menetelmien puutteellisuudesta. Tämäntapaista optimismia kuvaa mm. se, että kehiteltiin sielullisten sairauksien järjestelmä periaatteessa samaan tapaan kuin kemiassa oli postuloitu alkuaineitten luonnollinen järjestelmä. Sairausluokitukseen, jossa myös psykoneuroosit saivat paikkansa, jäi aukkoja, kuten edelliseenkin aikanaan, koska monien psyykkisten häiriöitten elimellinen patologia oli tuntematon. Aukkojen ajateltiin kuitenkin nähtävästi merkitsevän vain haastetta tulevaisuuden tutkimukselle täydentää ne.

Psykoneuroosien ja psykopatioitten sairauksiksi selittäminen tapahtui niiden vuosikymmenien jälkeen, jolloin lääketiede oli saavuttanut monia suuria voittoja. Mikroskooppiin, fysiikan ja kemian menetelmien mahdollisuuksiin sairauksien selittämisessä ja torjunnassa oli jo totuttu luottamaan. Puheenaolevien psyykkisten häiriöitten sairausteorian esittäjä ja myöhemmin puolustaja oli siis alusta alkaen mahdolli-

simman arvovaltainen taho — länsimainen tiede. Se oli jo kyennyt ratkaisemaan mm. infektiotautien ongelman bakteerin avulla. Saman metodiikan uskottiin ennenpitkää selvittävän myös psykoneuroosien ongelman. Koska ne kerran olivat sairauksia, tuntui ihmisistä loogilliselta päätellä, että ne voidaan myöskin hoitaa lääkkeitten, operaatioitten ym. lääketieteellisten auttamiskeinojen avulla.

Tämä käsitys vähäisin muunnelmin ja korjauksin on sitten ollut jo yli puoli vuosisataa virallista sekä ainoata tieteellisyyden korkean arvolauseen saavuttanutta teoriaa puheenaolevista psyykkisistä häiriöistä. Huolimatta siitä, että tältä pohjalta lähdettäessä on edistytty mitättömän vähän, on sairausteoria säilyttänyt lähinnä lääketieteen nauttiman yleisen arvonannon johdosta hallitsevan asemansa ilmiön selittäjänä ja määrännyt melko yksinomaisesti auttamistoimenpiteiden laadun. Lukuunottamatta pientä eräitten psykiatrien, psykologien ja sosiaalityöntekijäin joukkoa, joka on kyennyt omaksumaan asiantuntemuksensa sekä kokeumuksensa perusteella muitakin ilmiötä valaisevia näkemyksiä, vain sairausteorian edustama aspekti yleisesti tunnetaan tai havaitaan. Dynaamisen psykologian vaikutus tämän asian kannalta katsottuna näyttää rajoittuneen yllättävän suppeisiin piireihin. Sen psykoneurooseja koskevat löydökset lienee yleensä esitetty tavalla, joka useinkin on herättänyt enemmän vastustusta kuin hyväksymistä. Teknillisten tieteitten edistyksen humalluttamana aikamme ihmiselle on sitä paitsi vaikeata suuntautua muulla tavoin kuin uskoen, että vain luonnontieteitten menetelmät voivat tuoda lopullisen ratkaisun kaikkiin inhimillisiin vaikeuksiin. Niiden jäljittelystä sekä palvonnasta yleispätevänä ja ainoana selityskeinona on muodostunut melkeinpä dogmi. Mitään muita aspekteja ei sen äärimmäisessä puhdasoppisuudessa hyväksytty, vaan pidetään niitä melkein kerettiläisyytenä vieläpä sellaisissakin laajoja sosiaalis-kulttuurellisia syy-yhteyksiä piiriinsä sulkevissa ongelmissa kuin nyt puheenaolevissa häiriöissä.

Kun määrätyn tyyppiseksi rajoitetun tieteellisyyden arvovalta on niin ehdoton kuin se nykyisin näyttää olevan, on helposti ymmärrettävää, miksi joillakin enemmän humanistisilla lähtökohdilla on ollut ja on niin suuria vaikeuksia tulla hyväksytyiksi ja tunnustetuiksi. Saadakseen tieteen nimen ja luottamuksen on psykologiakin pyrkinyt radikaalisella tavalla vapauttamaan sen piirissä esiintyvistä humanistisista virtauksista sekä omaksumaan biologisten tieteitten työskentelymuotoja. Toisaalta sairausteorian mukaisten tähänastisten tutkimuslöydösten voi sanoa jo epäsuorasti osoittaneen, että näitä muita lähtökohtia ehdottomasti tarvitaan. Tähän on sitäkin suurempi syy, koska fysikaalis-kemiallinen aspekti itse, olivatpa tutkijoina sitten psykologit tai lääkärit, ei voi koskaan täydentää tai korjata itseään, vaan tarvittavan lisän on tultava ulkoapäin toisten näkemysten taholta. Psykoneurooseja sairausteorian pohjalta tutkimaan ryhdyttäessä on jo nimittäin lähtökohdassa jouduttu tekemään perustavaa laatua olevan rajoitus. Sen edellyttämien menetelmien valinnan kautta on etukäteen määrätynyt, millaisia löydökset tulevat olemaan. On mahdotonta, että ilmiö tällöin voisi osoittautua muuksi kuin orgaaniseksi prosesseiksi, koska menetelmät voivat tavoittaa vain niitä. Siten on mielivaltaisesti jouduttu karsimaan pois kaikki se, mikä toisesta näkökulmasta katsottuna on pääasia: psykoneuroottinen kokemus, ongelman sisältö ja mieli. Voidaan täysin oikeutusti kysyä, olisiko vähemmän aidon tutkija-asenteen mukaista ensiksi selvittää, mikä on ongelman reaalin sisältö, mikä siinä on nykyisen tuntemuksemme perusteella oleellista ja sen jälkeen koettaa ratkaista, miten sitä voidaan tutkimuksin selvittää — kuin lainata menetelmät muualta ilman takeita siitä, että ne soveltuvat juuri näihin selvittelyihin.

Tällä tavoin orientoituen ja kysyen voidaan joutua ensi vaikutelmalta yllättäviin toteamuksiin. On selvää, että lähtökohtana on oleva oireet, ts. se, mistä psykoneuroottiset ihmiset kärsivät. Oireita kuvattaessa on ratkaisevasti siirryttävä totunnaisesta sairauksien terminologiasta sosiaalis-psykologiseen käsitelkieleen. Psykoneuroottiset häiriöt koetaan siis psyykkisinä asioina, elämyksinä. Kehollisessa mielessä psykoneuroottiset ja psykopaatit saattavat olla täysin oireettomia tai he valittavat vain vähäisiä, ajoittain kaikilla normaaleillakin esiintyviä vaivoja. Psykoneuroottisia oireita luonnehdittaessa joudutaan ensi sijaisesti toteamaan, mitä niistä kärsivä ihminen tuntee tai ajattelee hänelle merkitsevissä tilanteissa, mitä hän tekee tai mitä hän ei voi tehdä, kuinka hän suhtautuu toisiin ihmisiin tms. Tutkimuksessa saattaa osoittautua, että elokuvat, tanssi yms. viattomat hovit voivat olla hänestä sopimattomina tai synnillisinä kavahdettavia. Häntä voi kiusata jatkuva epävarmuus omasta arvosta, hän haavoittuu herkästi, pelkää alati loukkaavansa toisia, ei uskalla tuoda vapaasti esille omia käsityksiään asioista, huolehtii kohutuuttomasti vähäisistäkin tulevista tapahtumista jne. Psykopaatti taas saattaa olla kaikkea vastuuntuntoa vailla eikä tunne syyllisyyttä karkean antisosiaalisestikaan käyttäytyessään. Yleistävästi voidaan sanoa, että kummallakin ongelma on elämäntaidollinen. Ei osata elää niin, että subjektiivinen kokemus muodostuisi miellyttävän onnelliseksi. Suhteita muihin ihmisiin ei kyetä hoitamaan siten, että syntyisi sopusointuinen ja hankaukseton kanssakäyminen. Ja miksi ei voida? Edelleen näitten häiriöitten sisällölliseltä tasolta asiaa tarkastellen voidaan vastata: koska henkilökohtainen arvojärjestelmä on siten kieroutunut tai poikennut kulttuuripiirissä ja lähiympäristössä omaksutuista keskimääräisnormeista, ettei hyvä sopeutuminen enää niitä noudattaen ole mahdollista. — Tässä yhteydessä ei ole tarvis yrittää ratkaista, ovatko yhteiskunnassa vallitsevat keskimääräisnormit aina parhaat mahdolliset vai johtaisiko yksilöllinen arvojärjestelmä kenties joskus ihmistä suurempaan henkisyys- ja onnellisuuteen. — Tosiasiaksi jää, että tällaisilla ihmisillä on yliarvoisia asioita, kohtuuttomia merkityksiä tai arvovaroja pikkuseikoilla, pelkojen ja vaarojen liioittelua, eräitten tunnearvojen latistuneisuutta sekä toisten ärtynyttä yliherkkyyttä. Asioissa ei kyetä kokemaan niihin normaalisti ja yleisesti liittyviä arvos- tukseen perustuvia positiivisia tai negatiivisia merkityksiä. Arviointi- perusteitten asteikko näyttää olevan joskus melkein ylösalaisin kääntynyt tai ainakin pahoin sekoittunut. Oireitten perusteella oleellisimmaksi psykoneurooseissa osoittautuvat siis — käsitteen laajimmassa merki- tyksessä — *arvo-ongelmat*. Sikäli kun ne halutaan vielä sijoittaa pai- koilleen muitten inhimillisten ongelmien joukossa, on niitä pidettävä pääasiallisesti henkis-sosiaalisina probleemoina.

Psykoneurooseista arvo-ongelmina näkee ja kuulee tuskin nimeksi- kään keskusteltavan. Periaatteessa tietenkin kaikki psykoanalyttiset koulut edustavat tätä ajattelutapaa, vaikka käyttävätkin harvoin näin pelkistettyjä ilmaisuja. Klassillisen psykiatrian mielitautien oppikir- joissakin joudutaan psykoneurooseja ja psykopatiaoita kuvattaessa väis- tämättömästi käyttämään asiallisesti samaa kieltä, vaikka muodollisesti sairausteorian edellyttämään esitystyyliin verhoutuneena. Kaikkein torjuvimmin tällaiseen näkemykseen suhtautuvat eräät ns. tieteellisen psykologian edustajat, jotka täysin syrjäyttävät neuroosien sisällöllisen puolen ja pyrkivät työskentelemään vain — periaatteessa sairausteorian mukaisin — kvantitatiivis-objektiivisin menetelmin. Arvo-ongelmallisen aspektin pääasiallinen viljely näyttäisi kuitenkin luontevimmin kuuluvan juuri psykologialle. Perusasennoitumisessaan vielä enemmän biologi- sesti suuntautunut lääketiede ei liene siihen soveliaampi tai edes siitä

kiinnostunut. Monet sosiaaliset työmuodot joutuvat kuitenkin käytännössä perustamaan toimintansa tälle näkemykselle. Sen vuoksi olisi toivottavaa, että ihmisen kokonaiskäyttäytymisen ymmärtämiseen ja selittämiseen keskittynyt psykologia näkisi tehtävänsä edelleenkin riittävän laajana voidakseen vastata myöskin tästä ongelman sisällöllisen puolen selvittelyn kehittämisestä. Tältäkin pohjalta lähtien löytyy, kuten käytännössä on jo saatu havaita, tutkimusmenetelmiä, jotka ainakin orientoivat probleemoihin sillä tavalla, että auttaminen on mahdollista, vaikkapa ei saavutettaisikaan ahtaasti määritellyn tieteellisuuden tasoa. Yleisön kannalta näiden näkemysten esilläpitäminen on ehdottoman välttämätöntä. Tähdentämällä psykoneuroosien sisällöllistä puolta voidaan oikaista monia harhakäsityksiä näistä häiriöistä ja saada vaikeuksissa olevat ihmiset suuntautumaan avun etsinnässään adekvaatilla tavalla. Yleisön on tärkeätä oppia näkemään, että on muutakin reaalista kuin pelkästään käsin kosketeltavan aineellinen.

Kun psykoneuroosit ja psykopatiat nähdään sisällölliseltä puoleltaan arvojärjestelmien kieroutumina, häviää niiden salaperäinen vieraus ja ne liittyvät normaalien sekä kaikkien tuntemien ilmiöitten piiriin. Kieroutunut tai epäsuotuisa arvostaminen psyykkisenä ilmiönä on tietenkin olemukseltaan samaa kuin normaalin tai positiivinen arvostaminenkin. Erilaisiksi ne tulevat vasta niiden toisistaan poikkeavien sosiaalisen merkityksen kautta. Molemmisahan ovat kyseessä aina eräät asenteet, suhtautumiset ja mielipiteet, joitten muodostuminen sekä vakiintuminen on eroittamattomassa yhteydessä persoonallisiin arvokäsityksiin. Psyykkisenä tapahtumana on psykoneuroottisesti herkytyneen ihmisen tuntema rentouttavien huvien paheksunta samaa kuin toisten ns. normaalien vaikkapa työpaikalla tapahtuvan juopottelun paheksunta. Edellisen sosiaalinen arkuus ja auktoriteetin pelonsekainen kunnioitus on normaalin huomaavaisuuden sekä toisen arvonannon kanssa luonteeltaan sama psyykkinen funktio. Psykoneuroottisen ihmisen suhtautumistavoilla, asenteilla ja sosiaalisilla heijasteilla on omat motiivinsa, niin kuin keskimääräisyyden piirissä suhtautumisilla politiikkaan, uskoon, taiteeseen ym. Psykopaatin tunnekylläisyys jossakin väkivallanteossa on psykologisena ilmiönä samaa kuin normaalin ihmisen kovuus hänen tappaessaan rotan tai kärpäsän. Sosiaalisesti ero tuntuu suurelta, koska yhteiskunta suosii rottien hävittämistä, mutta ei rohkaise ihmiseen kohdistuvaa väkivaltaisuutta. Yleensä kaikissa koetuissa tunteissa ja muissa elämyksissä on normaalien ja psykoneuroottisten välillä vain aste- ei laatueroja.

Psykoneuroottisen ihmisen auttamisessa tai hoidossa täytyy siis ilmeisesti olla kyseessä arvostusten muuttaminen tavalla tai toisella. Arvostustoiminnan muuttaminen ei ole helppo tehtävä varsinkaan silloin, kun autettava on arvokäsityksissään jo vakiintunut täysikasvuinen yksilö. Ennenkuin tarkastellaan asiaa positiivisessa mielessä, ts. miten sitä voitaisiin edistää, on syytä tehdä eräs rajoitus ja todeta, miten sitä ei ainakaan voida suorittaa. Yleisesti tiedetään, että mielipiteitten ja asenteitten muodostuksen hermostollista mekanismia ei nykyisin hallita siten, että esimerkiksi sopivin ruiskein voitaisiin muunnella vaikkapa poliittisia suhtautumisia jollekin valtaa haluavalle ryhmälle edullisemmaksi. Tehokkaimmissakin määrättyjen ideologioitten viimeaikaisissa toteutusyrityksissä on täytynyt turvautua toisentyypiseen aivopesuun. Täsmälleen sama pitää tietenkin paikkansa neuroottisluontoisista, yhteiskunnalle ja yksilölle itselleen epäsuotuisista sekä haitallisista asenteista. Mahdollisuutemme muuttaa esim. isä-vihaa kemiallista tietä positiiviseksi kiintymykseksi on yhtä vähäinen. Kääntäen voidaan myös sanoa, että samalla kertaa, kun psykoneuroottisten suhtautumisten

sääteley tulee kemiallisesti mahdolliseksi, ratkeaa kaikenlainen mieliteitten muuttamisen ongelma. Arvomuodostuksen kemia selviää yht'aikaisesti koko laajuudessaan, kun ja jos se kerran tapahtuu. Silloin psykoneurooseista on todella tullut orgaaninen ilmiö, tai jos niin halutaan sanoa, sairaus, mutta ei aikaisemmin ilman loogillisuuden väkivaltaa. Voidaan tietenkin yhtyä sairausteorian kehittelijöitten perusolettamukseen, että aina, kun koemme elämyksissämme vähäisintäkin vaihtelua, täytyy sitä vastata jokin mikrokemiallinen tai -fysikaalinen hermostollisen tilan muutos. Mutta on muistettava, että tämän prosessin analysointiin sillä tavalla, että psykoneuroottinen kokemus, kieroutunut arvostaminen voitaisiin sen avulla kehollisten sairauksien tapaan selittää, ei vielä nykyisinkään ole mitään toiveita. Sairaustyyppinen teoria on siis yhä utopistisen ennenaikainen. Lääkitsemisellä ei päästä vallitsemaan elämysten sisältöjä. Sen sijaan kemiallisilla valmisteilla voidaan vaikuttaa elämysten intensiteetteihin. Tällainen lääkkeitten tarjoama kärsimyskokemusta lieventävä apu on erittäin suuriarvoinen ja merkitsevä. Sen avulla saatu lepo ja irtautuminen tuskallisen ahdistuksen tai jännityksen puristuksesta voi merkitä alkua uuteen elämään. Levon ja rentoutumisen jälkeen asiat näyttävät toisilta. Niihin voidaan silloin myös suhtautua uudella tavalla. On kuitenkin tärkeätä olla selvillä lääkkeitten periaatteellisista mahdollisuuksista. Niiden vaikutus voi olla vain tuskia lieventävää, jännitystä poistavaa, mielialaa rauhoittavaa, unta antavaa jne. Samantapaisia vaikutuksia jokainen tuntee alkoholia, tupakkaa, kahvia tms. yleisesti käytettyjä aineita nauttiessaan. Erikoisvalmisteitten teho on tietenkin suurempi ja niiden lääkärin valvoma käyttö johtaa parempiin tuloksiin kuin joidenkin lievien nautintoaineitten antama virkistys tai mielialan kohoaminen voi olla. Periaatteessa eroa ei ole. Itse ongelmia eivät parhaimmalkaan ataraktiset tai muut ihmelääkkeet voi analysoida pois, vaan ne täytyy toistaiseksi selvittää muulla tavoin.

Mikä sitten olisi adekvaattinen keino korjata kieroutuneita arvojärjestelmiä? Kun vanhemmat havaitsevat lapsessaan tässä suhteessa epäsuotuisaa kehitystä, ohjaa terve vaisto heidät tavallisesti oikeaan suuntaan. He koettavat tehdä parhaansa vaaliakseen lapsessaan sosiaalisen mielen varttumista oman esikuvansa sekä lapsen voimia vastaavan harjoituksen avulla. Koska se tarjoutuu välittömänä keinona mahdollisimman luonnonmukaisessa elämänmuodossa, perheessä, on se varmaan sovelletuttuna käyttökelpoinen muissakin tilanteissa. Kasvatus, opetus, valistus, hyvän ja arvokkaan harjoitus on ollutkin halki aikojen parhain keino juurruttaa kulttuuripiirissä suosittuja käyttäytymisnormeja ihmisiin. Epäilemättä myös kieroutuneita arvojärjestelmiä korjaavasti voidaan vaikuttaa kaikella kasvatustapahtumalle analogisella toiminnalla. Se saattaa olla hidasta ja vaivalloista, mutta oikotietä ei näytä olevan. Aikuisten suurempi ymmärrys ja kehittyneisyys antaa toisaalta enemmän mahdollisuuksia löytää sopiva muoto tälle uudelleen kasvatukselle ja kasvamiselle. Subjektiivista arvojärjestelmää oikaisevasti voivat vaikuttaa monet elämäkokemukset, ystävyysuhteet, uskonnollinen syventyminen, oma mietiskely, filosofian harrastus, psykoterapia, psykanalyysi sekä monet muut välittömästi tai välillisesti ihmistä kasvattavat tekijät. Mitään yhtä ainoata oikeata patenttimenetelmää ei ole. Luokisista mahdollisuuksista olisi vain löydettävä kullekin parhaiten soveltuva tie kasvuun. Oleellista on, että persoonallinen arvosuhde asioihin seestyy, itsekkyyys ja itsekeskeisyys menettävät merkitystään, kireät kiellot lieventyvät, ennen torjutussa ja kielletyssä inhimillisessä opitaan näkemään jotakin arvokasta sekä oma itse ja toiset voidaan hyväksyä vähäisemmin ehdoin kuin aikaisemmissa epärealistisissa täy-

dellisyysdenvaatimuksissa. Tavoitteena on havaita henkilökohtaisen arvomuodostuksen epäkypsyys, sekä päästä sellaiseen kompromissiin oman ja kollektiivisen normijärjestelmän välillä, että korkea yksilöllisyys ei tuhoudu, vaan löytää toteutuksensa toistenkin hyväksymällä tavalla. Karkeapiirteisesti ottaen yleiset normit kuitenkin muodostavat tavoiteltavamman toimintaohjeen — ei siksi, että ne ovat massojen kannattamia, vaan siksi, että ne pitkän kehityksen tuloksena ovat muodostuneet elämää tarkoituksenmukaisella tavalla ylläpitäviksi. Sovittelun löytäminen on aina sanalla sanoen henkilökohtaisen elämänfilosofian rakentamista. Siten psykoneuroottisten ongelmien ratkaisu liittyy persoonalliseen henkisyyden viljelyyn yleensä. Oma ponnistus selvyyteen on siinä ratkaisevinta. Luultavasti arvojärjestelmien korjautumista sosiaalisemmaksi tapahtuu ulospäin näkymättä kaikkialla, missä on pyrkimystä itsensä kehittämiseen.

Arvoista puhuminen psykoneuroosien yhteydessä tuo selvemmin kuin mikään muu käsittekieli esille kysymyksen auttamisen ja autetuksi tulemisen lopullisista tavoitteista. Liian usein jää tämä auttamisen kannalta tärkein kysymys epämääräisen hämäräksi. Puhutaan hoidosta terveeksi ilman selkeää kuvaa siitä, mitä »terveydellä» tässä yhteydessä tarkoitetaan. Sanonta sielullinen terveys on käsitesekeanus, jota viljelemällä selkeyttä tuskin voidaankaan saavuttaa. Käsitteen jälkimmäinen osahan on laina keholliselta alueelta, eikä sellaisena ole lainkaan mielekäs ilmaus arvostamistapahtumien poikkeamien kuvailuun. Arvokkaasta tai epäarvokkaasta ei sen sijaan voi puhua välinpitämättömästi, vaan käsitteisiin sisältyy sisäinen vaatimus tehdä selväksi, mitä niillä tarkoitetaan. Tämän ei silti tarvitse merkitä moralisoivien ja syyllisyyttä lisäävien asenteitten soveltamista. Terapeutin tai itseään analysoivan ihmisen on kuitenkin pyrittävä, ellei heti alussa, niin kasvamisprosessin kuluessa, selvyyteen siitä, mikä on se hyvä ja arvokas, jonka tulisi päästä autettavassa vaikuttavaksi. Eheytyminen prosessi on sitten tämän vähittäistä oivaltamista ja persoonallisuuteen integroitumista.

Vihjeitä siitä, mikä kussakin yksilöllisessä tapauksessa on ristiriidan alue ja mikä olisi se ideaalisin tila, jossa tyydytystä antava tasapaino vallitsee, saadaan ehkä enemmän kuin luullaankaan ihmisen omasta psykoneuroosista itsestään. Usein tähdennettäneen liian voimakkaasti psykoneuroottisten oireitten menneisyyden taakan luonnetta ja patologisuutta, joka yksinkertaisesti olisi poistettava tai hävitettävä. Psykoneuroottisuuteen saattaa kuitenkin sisältyä myös jotakin positiivista, eteenpäin suuntautuvaa, vaikka usein haparoivaa ja neuvotonta ponnistelua. Siellä, missä on psykoneuroottisuutta, siellä on taistelua arvoista ja siksi positiivista energiaa. Neuroottisuus ei useinkaan merkitse yksinomaan sitä, että jotakin arvokasta ja oikeutettua on torjuttu tai estynyt toteutumasta sitä kärsivässä ihmisessä, vaan siihen sisältyy myös spontaaneja yrityksiä päästä eheyteen sekä selvyyteen. Oireet osoittavat, että tälle ihmiselle ei ole riittänyt se ristiriitaisuus ja puolinaisuus, jossa keskimääräinen arki-ihminen voi vielä elää onnellisen tietämättömänä tilastaan. Psykoneuroottiselle arvojen ristiriitaisuus ja asioitten yhteensopimattomuus on tullut ilmeiseksi, vaikkakaan ei aina selvästi tietoiseksi, ja se tuottaa hänelle kärsimystä. Psykoneuroottinen ahdistus merkitsee usein välttämätöntä esiastetta tiellä henkiseen eheyteen ja mielenrauhaan. Se on nähtävästi hyvin monien ihmisten ensin koettava, jotta puolinaisuuden epätydyttävä tila nähtäisiin ja syntyisi siitä vapautumisen pyrkimys. Tässä mielessä neuroottisuus merkitsee eräältä puoleltaan myös mahdollisuutta henkisyyteen ja eheyteen, jota poroporvarille ei ole suotu.

KIVIJÄTTILÄISTEN JUURELLA

Keskustelu Wäinö Aaltosen kanssa

Wäinö Aaltonen

»Koska tuon Marjatta-patsaan alkuluonnokset syntyivät?»

»Se tuli Helsingin Kivi-kilpailun aikoihin. Ensin tuli 'Kalvea impi', — anovat kädet — siis kaipaus, ja sitten lapsi laskeutui kohotettujen käsien väliin, siis täyttymys. Sitä se on; kaipausta ja täyttymystä ja taas kaipausta —.»

»Oliko mallia?»

»Ei, itsestään se tuli, niinkuin ne aina tulevat. Taisi joku seistä pari, kolme kertaa, että sain suhteet, ei muuta.»

»Malli ei siis olekaan tärkeä, ainakaan omimmille töille?»

»Ei, vaan ajatus. Malli saa olla sellainen kuin on, mutta minun ajatukseni ovat sellaiset kuin ovat!»

»Sanoisitko, että näkemys on lähtöisin inspiraatiosta?»

»Varmasti on. Muuten sitä ollaan pelkkiä käsityöläisiä.»

»Joutuuko inspiraatiota odottelemaan?»

»Ei tarvitse. Niitä tulee kaiken aikaa. Tuska on vaan siitä, ettei aika riitä. Sitten kun ruumis loppuu, jää kai henki lepattelemaan täytymättömyyttään.»

»Entä inspiraation alkuperä?»

»Kyllä yläpuolella on jotain, sen ovat jo saaneet myöntää tähtitie-teilijätkin, ne ennen suurimmat pakanat. Me olemme vain vastaan-ottimia ja siksi ei olekaan pieniä ja suuria ihmisiä. En halua laisinkaan olla Suuri Taiteilija, vaikka siihenkin suuntaan olisi ollut tilaisuuksia yrittää. Mitä sillä on väliä? Näkeehän sen meksikolaisesta taiteesta. Satoja vuosia sitten tuntemattomat miehet veistivät kuvia eivätkä niihin edes puumerkkiä panneet. Jos taideteos on todella hyvä, kyllä se joskus huomataan ja aikanaan arvostetaan.»

»Entä tuo taiteilijan tehtävä, synnyttääkö siihen vai antaudutaan?»

»Molempia tarvitaan. Taipumukset tulevat kaukaa, kulkevat suvuittain ja polvesta polveen. Sitten on vielä yksilön tehtävä päätök-sensä. Kauneuden jumalattaren palvelukseen rupeaminen on mahdottoman vakava asia, paljon vakavampi juttu kuin raittiyslupaus, sillä se on ehdoton. Siinä asiassa on tarpeen täysi ehdottomuus.»

»Taitaa se rouva viedä miehensä kokonaan!»

»On minullakin ollut vaikeat aikani, hyvinkin vaikeat. Oli opittava uskomaan itseensä ja löydettävä oma tekniikkansa, tai pitäisikö sanoa omat keinonsa. Niiden hankkimiseen tarvitaan suunnattomasti voimia, muuten ei tule mitään.»

»Sanoit, on löydettävä keinot. On kai löydettävä myös oma tyy-linsä?»

»Eivät tyylistuunnat ole ratkaisevia taiteen arvon kannalta. Tär-keintä on itse ajatus ja sille annettava täysin taiteellinen muoto. Muista se; ajatus ja sille annettava täysin taiteellinen muoto.»

R. L.

Nyt kun Katsauksessakin on julkaistu muistokirjoitus Jean Sibeliuksesta on tullut aika, jolloin tästä aiheesta voi ja pitää puhua hiukan toiselta kannalta. Sitäpaitsi on nyt kulunut jo 32 vuotta Sibeliuksen viimeisen merkittävän teoksen »Tapiolan» säveltämisestä, joten aikaperspektiiviäkin on jo tarpeeksi hänen tuotantonsa kriittiselle kokonaisarviointille. Lyhyen artikkelin puitteissa ei tietystikään ole siihen täysiä mahdollisuuksia. Esitän seuraavassa eräitä yleisiä, mutta kuitenkin »yleisesti esitetyistä» käsityksistä poikkeavia ajatuksia aiheesta Jean Sibelius.

Jean Sibelius oli jo elinaikanaan ikäänkuin myytilinen tarusankari meille suomalaisille. Hänen merkitystään kansallistunteen herättäjänä ja ylläpitäjänä maassamme ei voi yliarvioida. Tätä puolta hänen elämäntyöstään on kuitenkin kuvattu niin monissa yhteyksissä, että ylläoleva maininta riittänee tässä. Sibelius on tosiaan muuttunut jokaisen suomalaisen omaisuudeksi siinä määrin, että voisi varsin hyvin sanoa: »Olemme sotineetkin kodin, isänmaan ja Sibeliuksen puolesta».

Niin suuri ja positiivinen kuin mestarimme tämä vaikutus on ollutkin, ei se käsittääkseni ole ollut yksinomaan myönteinen. — Mitä sanaa muuten käytinkään hänestä — »mestarimme». Haluaisin polemisoida hiukan juuri tätä »mestari»-sanan käyttöä vastaan. Ei sen takia, etten pitäisi Sibeliusta tuon sanan arvoisena, päinvastoin. Sibelius on *niin suuri säveltäjä*, että riittää, kun sanomme Sibelius — aivan niin kuin riittää, kun sanomme Beethoven tai Mozart.

On jotakin hyvin tyypillisesti suomalaista — eikä suinkaan hyvässä mielessä — tuossa »mestari»-sanan käytössä. Aivan kuin haluaisimme itse vakuuttautua ja vakuuttaa muillekin kuin suomalaisille, että Sibelius on sävelten mestari. Asiahan on itsestään selvä, mutta jatkuttamalla tuota sanaa — opittuaan sen lehdistöltä ja ammatti-ihmisiltä — tavallinen suomalainen maallikko hyvin helposti rupeaa ajattelemaan, ehkä vain tiedottomasti, että Sibelius on kuin onkin maailman suurin säveltäjä — ja kaiken lisäksi suomalainen!!! Onhan siinä tosiaan ylpeyden aihetta meikäläiselle pienen maan kansalaiselle — ja aihetta myös välittömään närkästykseen, kun porvarillinen turisti varastauduttuaan Pariisissa johonkin Place Pigallen yökerhoon yht'äkkiä huomaakin, että tuo »seitsemän hunnun tanssi» tapahtuukin Valse Tristen sävelten tahdissa. (Olen itse sattunut näkemään eräässä sirkuksessa voimamiehen esiintyvän myös Valse Tristen säestyksellä. Ajattelin: Alla Marcia sopisi paljon paremmin!)

Tällainen on tietysti raivostuttavaa, mutta saman kohtalon alaisiksi ovat joutuneet monien muiden suurten säveltäjien kauniin melodiset kappaleet. Pääasia on vain siinä, ettei Sibelius kai sentään ole maailman suurin säveltäjä, ja vaikka olisikin, niin sitä suuremmalla syyllä olisi pidättäydyttävä tarpeettoman mestari-epiteetin tarpeettomasta, löysästä käytöstä, joka pyrkii jo tyyllillisestikin pilaamaan tätä aihetta käsittelevän tekstin ja korvaamaan suurelle yleisölle todellisen ja rehellisen taiteesta nauttimisponnistuksen merkityksettömällä yllisanalla ja -käsitteellä.

Mieleeni muistuu tapaus joitakin vuosia sitten Sibelius-viikolta. David Oistrach piti oman viulu-illan, jonka ohjelmassa oli mm. eräs Beethovenin sonaatti. Väliajalla jotkut ihmettelivät närkästyneinä,

miksei Oistrach soita vain Sibeliusta. Lassi Nummi, joka sattui olemaan lähellä, tokaisi: »No — onhan se Beethovenkin hyvä säveltäjä!»

Ylläkuvaattua probleemia sanoin tyypillisesti suomalaiseksi. Kauko Kare kirjoitti kerran Suomalaisessa Suomessa meidän kansallemme ominaisesta piirteestä, orgaanisesta alemmuudentunteesta. Tässä lienee koko ongelman ydin. Pienen maan kansalainen tuntee oman pienuutensa ja pyrkii sitä kompensoimaan monilla tavoin suurellisesti käyttäytymällä. Tästä on esimerkkinä juuri mestari-epiteetin tuskastuttavan alituinen käyttö Sibeliuksen yhteydessä, niinkuin yleensäkin ylijännitetty, ylisanoja viljelevä tyyli. Pieni suomalainen sanoo ja tuntee niin helposti: mikä meillä on hyvää on suurenmoista ja mikä on suurenmoista ja nerokasta on maailman parasta...

Tässä yhteydessä lienee mielenkiintoista kiinnittää huomiota siihen, ettei tämä suuren yleisön enempää kuin asiantuntijoidenkaan ajattelu-tapa suinkaan aina seuraa samoja teitä. Ottakaamme esimerkiksi se tapa, jolla meillä suhtaudutaan Alvar Aaltoon. En usko, että erehtyy sanoessaan, että Aalto on Sibeliuksen jälkeen kansainvälisesti tunnustetuin taiteilijamme. Hänen aikaisemmat ja varsinkin viimeaikaiset työnsä osoittavat suunnatonta luomisvoimaa ja sen saavuttamaa yleismaailmallista merkitystä ja arvonantoa. Kuitenkin on hänen asemansa oman maan tietoisuudessa toinen. Melkein joka kerta kun Aalto tulee mainituksi julkisen sanan palstoilla tai yksityiskeskustelussa, tapahtuu se kaikenlaisten negatiivisten vihjailujen ja epäluulon — ei arvonnannon — sävyttämänä. Viittaillaan suuriin tuloihin, verojuttuihin, hänen rakennelmiensa epäkäytännöllisyyteen, omalaatuisuuteen, kalteuteen ynnä muihin seikkoihin. Arkkitehtuuri ei ole samassa mielessä populääri taidemuoto kuin musiikki, mutta luulisi nyt sentään, että jokainen suomalainen olisi samalla tavalla ylpeä henkilöstä, joka varmasti omalla tavallaan on tehnyt ja on vielä tekevä Suomea tunnetuksi ympäri maailmaa niin kuin Sibelius ja Paavo Nurmi. Näin ei kuitenkaan näytä olevan. Ensiksi Aalto on vielä luova henkilö, jonka tuotanto, koska se on uutta ja originellää, herättää välttämättömästi väärinymmärtämystä ja pahennusta; Sibelius vaiken ja muutettiin instituutioksi jo kolme vuosikymmentä sitten. Kansainvälistä kysyntää herättävä arkkitehti on luonnostaan henkilö, jonka hänen tulonsa asettavat ikäänkuin taiteilijalle sopimattomaan, arvottomaan asemaan — »hänhän tavoittelee vain maallista hyvää».

Nämä ja monet muut seikat ovat tietysti asian vierestä puhumista. Se, millä on merkitystä on mies, hänen työnsä ja sen vaikutus. »Orgaaniseen alemmuudentuntoon», joka panee suuretelemaan asioita tai suhtautumaan niihin epäaidosti, liittyy meillä usein hyvä annos Joukahaishenkeä — sala-ampujaa ja katkeran epäasiallista arvostelua.

On muuten huvittavaa havaita, miten Sibeliuksen vaikeneminen, hänen hiljaiset viimeiset vuosikymmenensä ja eristäytyneisyytensä ovat edesauttaneet hänen maineensa syntymistä. En halua asettaa epäilyksenalaiseksi sitä, etteikö Sibeliuksen kaltaiselle luovalle nerolle vaikeneminen olisi ollut vaikeata — tuskallista, suurta kieltäytymistä vaativaa. Mutta toinen juttu on, että jopa asiantuntijatkin näyttävät vakavissaan arvostavan tätä vaikenemista ikäänkuin musikaalisena suoritukseksi — aivan kuin Sibeliuksen kolmekymmentä mykkää vuotta muodostaisivat itse asiassa sen kahdeksannen sinfonian, jota ei koskaan tullut, hänen viimeisen — todella »sisäisiä ääniä»-teoksensa.

Voimme kunnioittaa henkilöä, joka menettelee persoonallisen vaikkauksensa pohjalla niinkuin Sibelius, mutta kun samanaikaisesti jätetään huomiotta toinen suuri taiteilija, jonka työ vielä jatkuu, emme voi olla oikealla linjalla.

Sibeliuksen suuruudella, ja sillä, että olemme tehneet hänestä myytin ja instituution, on ollut varmasti eräs negatiivinen vaikutus, jota ei ehkä niinkään helposti huomaa: hänen välillinen vaikutuksensa Suomen säveltaiteeseen, sen nuorempiin säveltäjiin. Sibelius on niin suuri säveltäjä ja niin omalaatuisensa, ettei hän olisi voinut »perustaa» koulua, eikä kukaan olisi voinut hänestä oppia ottaen jatkaa samalla linjalla. Sinänsä hän on säveltäjänä varmasti ollut ja tulee olemaan hedelmöittävä esimerkki ja vaikutteiden antaja monille niin meillä kuin muualla, mutta totuus lienee, että Sibelius-puun — Sibelius-instituution varjossa on nuorempien suomalaisten säveltäjien ollut toisinaan tukalaa työskennellä. Tämä ei mitenkään johdu Sibeliuksesta itsestään, hänen omasta työstään tai siitä, että hän olisi suhtautunut kielteisesti nuorempiinsa — tiedämme hyvin, ettei näin ole — vaan yleisön asenteesta. Suurelle yleisölle, jonka käyttöön kaikki taide viime kädessä luodaan, säveltaide Suomessa on ollut yhtä kuin Sibelius. Mielienkiintoa, ymmärtämystä ja harrastusta ei ole enää riittänyt nuoremmalle säveltäjäpolvelle niin paljon kuin olisi pitänyt. Säveltäjä, enempää kuin kukaan luova taiteilija ei voi elää umpiossa, hän tarvitsee yhteyden kanssaihmiisiinsä. Ilman yleisön aktiivista harrastusta ja mielenkiintoa ei säveltäjä voi antaa parastaan, vaan jää osittain mykäksi. Jos meidän on sanottava, ettei Sibeliuksen jälkeisellä säveltaiteellamme ole juuri mitään läheskään yhtä hyvää osoitettavana kuin Sibeliuksen sinfoniat, on syy meissä itessämme. En syytä Sibeliusia, vaan Suomen musiikkiyleisöä, joka ei ole halunnut kuulla eikä arvostaa juuri ketään muuta kuin häntä.

Pentti Karhunmaa

Asiantuntijat ovat usein tähdentäneet Sibeliuksen musiikin kahta-laista merkitystä: kansallista ja kansainvälistä. Tässä he ovat aivan oikeassa, mutta jonkun asian liiallinen, yksipuolinen korostaminen voi joissakin tapauksissa viedä hieman harhaan tai antaa siitä liian yksipuolisen kuvan. Ottakaamme esimerkki: Diktonius on luonnehtinut neljättä sinfoniaa »pettuleipäsinfoniaksi», ts. korostanut tämän sävellyksen kansallista merkitystä, ja samalla sen sanoisiko kuvailevaa luonnetta. Omasta puolestani en voi lainkaan yhtyä Diktoniukseen. Neljäs sinfonia on koko säveltaiteen kaikkein yksilöllisimpiä tuotteita. Säveltäjä on siinä todella vetäytynyt itseensä ratkaisemaan omia musiikaalisia, henkilökohtaisia, vaikkapa eettillisiäkin probleemejaan. Ja hän on tehnyt tämän tavalla, joka on musikaalis-muodollisessa mielessä niin nerokas, että nuo henkilökohtaiset probleemit ovat sitä kautta tulleet yleisiksi, jokaista ihmistä koskeviksi kansallisuuksista ja muista rajoista riippumatta. Tällä ei ole mitään tekemistä pettuleivän kanssa ja jos yrittäisi selittää tuon termin merkitystä esimerkiksi Herbert von Karajanille ja englantilaisille Philharmonia-orkesterin muusikoille, jotka ovat luoneet yhden kaikkein parhaista neljännen sinfonian levytulkinnoista, he nauraisivat.

Sibeliuksen säveltuotantoa on jo paljon tutkittu ja arvostettu. Arvosteleminen sensijaan on ainakin meillä jäänyt melkoisen vähiin, mikä onkin ymmärrettävää edellä esittämäni käsityksen pohjalla. Se, miksi ja millä tavalla Sibelius on suuri säveltäjä, on monessa yhteydessä esitetty. Haluaisin tässä vain painostaa sitä merkitystä, mikä hänellä on suuren sinfonisen muodon käyttäjänä ja uudistajana Beethovenin ja Brahmsin rinnalla. Ensimmäinen, joka on tämän seikan tajunnut ja selkeästi esittänyt, on luullakseni englantilainen säveltäjä ja kirjailija Constant Lambert kirjassaan *Music Ho* (1932). Lambertin käsitystä sinfonisen muodon rakentumisesta Sibeliuksen teoksissa on sittemmin kehitelty. Viimeksi meillä Erik Tawaststjerna radioesitelmässään toi esiin tämän puolen Sibeliuksen tuotannossa.

Sibeliuksen omin instrumentti on orkesteri. Hänen orkesterisävellyksensä, — niin kansallissävyiset kuin Finlandia tai niin yksilöllisen yleismaailmalliset kuin sinfoniat — ovat hänen tuotantonsa parhaat teokset. Vain hyvin harvoin hän pääsee yhtä merkittäviin tuloksiin muilla musiikin aloilla. Esimerkiksi hänen pianokappaleensa eivät enää suurelta osalta ole edes elävää kansallista, vaan puhdasta salonkimusiikkia. Tiedän, että käsitykseni voi kuullostaa pyhänhäväistyksestä, varsinkin kun etevimpiin musiikkikirjailijoihimme kuuluva Tawaststjerna teoksessaan »Sibeliuksen pianosävellykset» toi esiin melkein vastakkaisen, erittäin myönteisen käsityksen. Sibeliuksella on hyväkin pianosävellyksiä, mutta totuudeksi jäänee, ettei hän ole pystynyt luomaan persoonallista pianotyyliä. Tätä käsitystä kannattaa esim. Eric Blom kokoomateoksessa Symposium, jossa käsitellään Sibeliuksen tuotannon eri аспектеjä. Sitäpaitsi lopullinen kriteeri on: jos joku musiikki on todella hyvää, sitä soitetaan, ja varmaankin moni suomalainen pianisti on sitä mieltä, etteivät Sibeliuksen pianokappaleet tunnu sormissa samalta kuin Beethovenin, Chopinin, Debussyn tai Prokofieffin.

Yksinlauluissa Sibelius on luonut monta helmeä. Vahinko tosiaan, ettei niitä juuri tunneta maamme rajojen ulkopuolella. Kyseessä lienee kuitenkin sama ilmiö, josta äsken mainitsin pianokappaleiden yhteydessä: Sibeliuksen laulutyö ei ole omalaatuisuudellaan niin voimakkaasti vaikuttavaa, että kansainväliset laulutähdet välttämättä haluaisivat häntä esittää. Jos vertaa Sibeliuksen lauluja esimerkiksi huomattavasti aikaisemman Hugo Wolfin tuotantoa, täytyy todeta, ettei Sibelius ole kuin harvoin pystynyt luomaan suurta pienessä muodossa — ts. ei niin suurta ja hyvää kuin sinfonioissaan. Sibeliuksen laulut ovat kuitenkin huomattavasti paremmat kuin hänen pianokappaleensa. Esimerkiksi laulussa På verandan vid havet hän on ylittänyt oman kansallisromanttisen itsensä ja luonut kansainvälistä.

Ylläolevat »reunamerkinnot» ovat ylimalkaisia. Tarkoituksena on vain ollut korostaa puolueettoman, asiallisen arvostelun ja kansainvälisen perspektiivin merkitystä.

Sibelius on suuri säveltäjä, suurimpia, mitä koskaan on ollut, sinfonisen muodon uudistaja, suomalaisen kansallistunteen luoja ja lujittaja. Mutta myös hänestä voi ehkä sanoa samaan tapaan kuin prof. Arvi Korhonen Suomen Marsalkasta: »Kansa nosti sitten hänet jalustalle, jolla hän erinomaisesti viihtyi».

Ja lopuksi: Mestari on kuollut — eläköön Sibelius!

»Vanhat kuolevat, maanvanhimmat panevat maata sekä kylässä että kivieliössä. Ja maanvanhinten mukana menee maan alle, luppokuusen alle, parhainta tietoa — paljon lieene jo edesmenneitten matkassa.

»Sompion ukkokin tämän tiesi ja todisti oikein Isonkirjan avulla: — Rohveettain kautta on kirjoitettu, että tieto kattoo maailmasta, ja on nyt jo kaonnut. Ekyptissäkin oli ennen paljon suuria tietäjiä, ja täällä Ries-tossa oli Polvari-Jaako — kuolheet ovat kaikki...»

Tämä on »Sompion» alkusanaa, Samuli Paulaharjun kirjoittama toukokuussa 1939. Eikä kauan tarvinnut odottaa ennenkuin muuan loppu oli käsillä. Suuresta maailman riidasta riitti osansa Yliperälle, ja hetkessä hävisi maan tasalle entinen Lappi, sama, joka hädin tuskin oli parempaan talteen korjattu, kirjoiksi kirjoitettu. Paulaharjun Yli-perä oli aikansa elänyt ja iankaikkisesti hävinnyt. Sota loppui aikanaan. Palattiin evakosta, päästiin kotiraunioille uutta rakentamaan. Siitä alkoi uusi luku Yliperän historiassa.

Pitkään saa tämänpäivän Enontekiön kyläkansaa kiertää, etsiä ämmiä tai äijiä, joka saattaisi muistella muutaman sanan Paulaharjusta. Moni on muistavinaan, mutta kesken kaiken muisti ehtyy. Lyhyt on Yliperän muisti ja unohduksen hämärä suuri. Sinne ovat joutuneet kaiken muun mukana Rounalan kirkon tarinat, Paulaharjut, saksalaisvihat, kukin vuoronsa mukaan. Useampi silloisista muistelijoina, Paulaharjun jut-tukumppaneista, on saanut vaihtaa kotakuntansa, kesäkenttensä ja kala-saunansa Hetan kirkkotarhaan. Siellä makaavat Näkkälän Tuomas, Proksi-Antti, Eiran Aate ja moni muu. Mutta vielä on joku elämässä, joka jaksaa matkata muistinsa takamaille. Pekka Stoor Peltovuomasta onkin muistavaa lajia: — Pauloharju? Se se vain oli soma mies ole-massa. Monasti se oli tämän perän kylästellyt ja kaiken on pannut pa-perille, liimanpolton ja tervahomman. Ja kova oli kulkemaan, tästä kun lähti niin eipä tainnut pysähtyä ennenkuin Jäämeri vastasi. Missä lie-nee Pauloharju? Etelästä oli silloin tulemassa.

Mahtoiko äijiä aavistaa, mistä suuresta tässä oli kysymys. Mutta vähäinen muistelu kertoo paljon. Siitä löytää Paulaharjun suurim-mat ominaisuudet: vaatimattoman ja kansanomaisen ihmisen, kynämie-hen ja sanankerääjän, väsymättömän vaeltajan. Monena on mies ollutkin eläessään. Museomies, kansatieteilijä, runon ja sanan kerääjä, luon-nontutkija ja kirjailija on yhden miehen hahmossa maata kiertänyt. Jokainen niistä on oman lukunsa arvoinen, mutta on sanomattakin selvää, että tässä yhteydessä on tyytyminen vähempään.

Paulaharjun elämä liittyy kirjaimellisesti maahan ja kansaan. Kar-jalasta, Inkerin ja Aunuksen mailta hän aloitti matkansa. Siellä oli runo vielä elämässä, ja sieltä sai moni kansantieteilijä oppinsa kansan kuulemisessa, runon ja taian keruussa. Mutta sitten Paulaharju joutui, liekö ollut sattuma, rajankäyntimatkalle Petsamon siipeen, aivan kolt-taperälle. Ja se riitti. Tosin hän kierteli tämänkin jälkeen etelää tehden mittavaa työtä sielläkin, mutta suunta oli jo toinen. Peremmäksi piti päästä ja niin kävi, että Suomen takamaista, ylimmistä maanurkista, tuli Paulaharjun pysyvää työkenttää.

Suuret olivat suunnitelmat ja laaja oli se lääni, joka piti kirjalle panna. Kuusitoista kertaa lähti Paulaharju Oulusta pohjoista kohden, aina palasi laukku täynnä tietoa, ja kun hän viimein kesällä 1938 jätti Sompion seudut, oli työ päässään. Yliperä oli tietonsa antanut. Paulaharju ei niinkään perustanut valtakuntien rajoista, Suomen sukua ja perimmäistä pohjolaa tässä oltiin etsimässä. Jos mieli kaiken kansan tavoittaa, piti poiketa naapuriin, itään, pohjoiseen ja länteen. Niinpä hän itse kirjassaan »Kiveliöitten kansaa» selvittelee suomalaisten asumaa:

»Sattuu matkasi Rajajoen taakse Inkerin viljaville tasangoille — kuulet suomea puhuttavan. Ajelet yli rajan Aunuksen suurille kyläaukeille — suomea täälläkin haastellaan. Vie kulkusi Vienan-Karjalan synkkiin korpiin — suomi soi myös siellä. Painut pohjoiseen ja kiipeät yli tunturin Ruijan alastomille rannoille — aina vain kuulet suomen sanoja, jopa kohta Nordkapin ääriä. Jos viimein soutelet poikki valtavan rajaväylän, Tornionjoen, läntiseen naapurimaahan — suomea saat yhä täälläkin kuulla.»

Kaiken tämän on Paulaharju kiertänyt, eikä vain laukkoen, vaan tarkkaan nurkkaperiä myöten. Ja kun katselee silloisen Oulun läänin karttaa, jossa koko Yliperä on näkösällä, niin harvassa ovat paikat ja nimet, joita ei Paulaharjun kirjoissa selvitetä. Niin on maan halki kulkenut kuin olisi parempaa karttaa ollut tekemässä. Itä-Lappi, Kainuusta Petsamon Kolttaperään, varsitiet ja järvikansan Keski-Lappi, orjaspuoli, Länsi-Lappi rajaväylän pituudelta, käsivarren päähän, takamaat Suomen pääkopassa, sitten Ruija ja Jäämeren rantaviiva, sen jälkeen Ruotsin Länsi-Pohja latvamaita myöten. Kukin vuorollaan ja miltei jokainen useammasti katsottuna. Mutta vielä riitti maata. Jäämeri ei Paulaharjua pidätellyt ja niin tuli norttoperä, suomalainen saarikansa katsottua. Siihen isonmeren rantaan täytyi Paulaharjunkin pysähtyä, jalkamies kun oli. Ja vihdoinkin viimeiseksi, miltei äijin iässä lähti mies liikkeelle ja pani Luiron kairan talteen.

Jos on suuri matkattu maa, niin suuri ja suurempi on tiedon määrä, joka laukussa on kotiin kannettu. Mestari taisi asiansa, tiesi, mitä joskus jälkeenpäin kaivattaisiin. Monasti ovat Paulaharjun kansatieteelliset ansiot tulleet kiitetyiksi, mutta kylliksi ei niitä tämän päivän ihminen taida ihmetellä. Yli 60.000 muistiinpanoa, kansantietoutta, sananlaskua, satua ja laulua, runoa ja taikaa, nimihokua ja arvoitusta on Paulaharjun toimesta talletettu. Mutta tämän valtaisan työn selvittely, sen oikeaan arvoonsa asettaminen onkin jo toinen, isompi luku. Jos vielä on tarvis pohjolaa kerätä, niin puolitiestä, kevein repuvin saavat tämän päivän tutkijat lähteä matkaan.

Tässä mainittu kansatieteellinen työ on vain osa Paulaharjua. Ennen muuta ovat lukevan kansan tietoisuudessa ne kirjat, jotka hän matkojensa muistoksi on kirjoittanut. Vuosien 1901—1938 välillä ilmestyi peräjälkeen yhdeksän kirjaa, joiden voimalla silloinen Yliperä siirrettiin parempaan talteen. Tämä kirjasarja, Yliperän elämäkerta, oli lajissaan ja laadussaan määrätty jäämään ainutkertaiseksi suomalaisessa kirjallisuudessa. Samalla laskettiin niin tietoperäiselle kuin kaunokirjallisuudelle lapinkirjallisuudelle luja perusta.

Kaukaisten maankolkkien kuvaajia vaanii eräs vaara. Vapaus ja riippumattomuus, etäisyydet eteen ja taakse, täyttynyt kaukokaipuu ja vieraat seudut tekevät tehtävänsä. Silmät näkevät merkittäviä asioita. Kaikki, mikä kotona on yksinkertaista ja vailla mielenkiintoa, on täällä ennennäkemätöntä ja salaperäistä. Siinä piilee vaara. Totuus on lyhyt ja sitten alkaa hämäryys.

Paulaharju vältti tämän vaaran. Hän ei mennyt kaukaisiin sukulaisiin julistaakseen suureen ääneen, miten muualla eletään. Paljon

vaatii ihmiseltä tiettömien taipaleitten ponnistelu, mutta vielä enemmän vaatii rohkeutta huomata, että perillä on sama ihminen, sama arki, samat askareet, samat pyyteet. Ihanuutta ja autuutta ei ole näkössä. Selkeästi Paulaharju näki, mikä oli totta, mikä harhaa, mikä kuului kansaan, mikä kulki renkinä mukana. Hän tajusi, ettei kaikki vanha ole romanttisen kaunista, ettei kaikki katoava ole säilyttämisen arvoista.

Vireä on täytynyt miehen olla, joka päiväkaudet kulki kivelioita ihmisasuntoa etsimässä ja iltapuhteiksi pani paperille sen perän talonhoidon tarinan. Merkillinen on ollut mies, joka päivässä parissa sai selville etäisen kansan salatuimmatkin asiat. Helppoa on tuoda etelän terveisiä tai kehua heinäpoutaa, mutta siitä on vielä matkaa talon syntyyn, pyytökeinoihin, maahisiin ja jumalaisiin. Mutta niin vain ripitti Paulaharju kumppaninsa, pani puhumaan sulasta halusta. Eikä siihen taitoon riitä hiljainen ja vaatimaton luonne, ei kansanomaisuus eikä edes oveluus. Suurempi taika siihen tarvitaan. Sitä kantoi Paulaharju matkassaan. Sadat ämmät ja äijät hänen viereensä istuivat, saivat sanottavansa sanoa. Kirjavaa oli se kansa, siihen mahtui poromiestä ja kotaemäntää, parantajaa ja näkijää, Jäämeren soutajaa ja kalajuksan vetäjää, tervamestaria ja liimanpolttajaa ja ties mitä muuta. Yhteistä oli vain oma omituinen Yliperä.

Niin on tapahtunut; ja siinä, Paulaharjun sanassa, on nyt maa ja kansa omassa ollossaan ja uskossaan kaiken kansan käsillä. Vierestä saa nyt vieraskin katsella »pruukia ja kruuvaa, polvareita ja markkinamiehiä, kivelion sääkijää ja Jumalan ilmoja, noitia ja saarnamiehiä, lintuvaltaa ja syyspyyntiä», niinkuin lukujen nimet kirjoissa lupaavat. Kaiken tulee lukeva tietämään ajan alusta Paulaharjun päivään, niin tarkkaan, ettei naapurusten ole juuri sopivaa enempää toisistaan tietää.

Kokonaan väärä on se luulo, joka pitää Paulaharjun kirjallista tuottoa niin tieteen täyttämänä, ettei siitä riitä tavalliselle lukevalle mitään iloa. Jos joku sivu on vanhaa tietoa täynnä, niin jo seuraavalla on varaa leikkiä silmäkulmassa muistella mukavia:

»Hyvä vetokoiria oli pyyntömiehen paras toveri, kohta miestä jalompi. Se veti aina viljaan, saati vilja vain oli maissa. Eikä oikea erämies eroa hyvästä koirasta, ei millään. Monelle kohta itku tuli, kun sen menetti. Keijitsen Hannun akka laukkasi naapuriin huutaen, niin että siellä aivan säikähdettiin ja kysyttiin, joko nyt on itse äijä kuukahtanut. Mutta akka parkui: — Ei se paha ois, jos Hannu ois kuollut, mutta kun Hannun Härmi kuoli... Nyt on eletty, mitä on eletty, ja jo tuli loppu...»

Kaskusta käy niinkään seuraava kappale »Sompicista»:

»Oli kiveliossa lintua kaikenlaista, ja kivelio hoiti lintunsa, tunsu ne kaikki ja tiesi, mitä ne tarvitsivat. Tunsu ne Rietaskin, niin että uskalsi Pelkoselle suurenna: — Et ammu semmoista lintua, jota minä en tunne. Pudotti Pelkonen puusta oudon elävän, olipahan vähän kuin tavaton pissihaukka. Jo Rietaskin katsoi ja kummasteli: — Ohhoh... ohhoh, onpas otus. Tämöistä lintua en kyllä vielä ole nähnyt.

Pelkonen oli tervannut akkansa ja pyöritellyt höyhenkopassa.»

Vaikea on löytää toista, joka olisi yhtä tuoreeseen henkeen kirjoittanut. Ei tarvitse lisäillä tämän päivän pihkaisella metsämystiikalla. On kuin omin korvin kuulisi, miten 'mettä' liikkuu, miten Oppanaa soudetaan, miten Hetan Jouni kontion kanssa viettää yötä. Paulaharjun tyyli on avoin ja vailla kirjallista keikarointia. Hän ei suureen ääneen myy metsäänsä, ei pyydä edes käymään. Helppo on kulkeneen miehen kerrottavansa kertoa. Oman korvan kuulemaa, oman silmän näkemää, ei rahtuakaan muuta. Siinäkin on tarpeeksi lukevan lantalaisen ihmetellä. On vielä muuan seikka, josta tulee Paulaharjua kiittää.

»Lappia on jo Hetta, Enontekiön kirkonkylä. Mutta jos tahdot nähdä oikeata Lappia ja oikeita lappalaisia, kotalappalaisia, saat painua päin pohjoista kauas tunturien maille. Saat heittää repun selkääsi, vetää vedenpitävät saappaat jalkoihisi, taikka pauloittaa nilkkoihisi kiperäkärkiset lappalaispieksut ja koipesi varustaa parkkinahkaisilla sisnakoilla, sitoa vielä pikiöljypullon vyöhösi ja niin lähteä jalkapatikassa loppumattomia erämaita taivaltamaan.»

Kun Paulaharju näin kädestä pitäen lukevan laittaa matkaan, neuvoo ja muistelee, niin omapa on vikansa, jos ei perille pääse. Niin on luottavainen Paulaharju ja ystäväksi valmis, että kun loppusivuille päästään, tulee isonkin miehen ikävä.

Vaikeata on Paulaharjun tuotannosta nimetä parasta kohtaa. Jos tarkkaan kuuntelee, saattaa kirjoissa erottaa Paulaharjun oman elämänsä rytmin. Tuntuu kuin loppua kohden astuttaisiin taajempaan, painavammalla askeleella. Pelottavaksi käy lopulla sanan voima. Vahvalla kädellä on mestari käynyt viimeiseen Yliperän työhönsä kuvaamaan Sompiokairaa, ihmistä ja maata. Jokainen sana on paikallaan, ei ole liikaa, mitään ei puutu. On kuin viimein nousisi yläilmoihin ja sieltä ottaisi koko kivelin hoitoonsa, näkisi, miten kaikki on tapahtunut, tapahtuu ja on tapahtuva. »Sompio» on niinkuin finaali ainakin, mahdollisten voimien ja selkeän järjen liitto. Lopulta pauhu laantuu ja tilalle tulee syvä rauha:

»...Kontiot, villipeurat, Sompiojärvet, tunturit, aapamaat, heinäjängät, tuhatmutkainen Luuro — tallella olivat kaikki. Samat kamppailut heidän kanssaan sukupolvesta sukupolveen. Rannaton erämaa, pyhät Nattaset pohjoisen äärellä, sininen taivas kattona.

Tämä oli sompiolaisen suurta korpivaellusta, joka itsekunkin vuorolla päättyi samaan luvattuun maahan — vanhan kirkon vierelle suureen lepoon.

Ja tämä oli pitkän raatamisen päätös ja tulos:

Pieni päivi suuressa erämaassa, hiljainen leposija siunatussa temppelitörmässä.»

Niin päättyy »Sompio», Paulaharjun viimeinen kirja Yliperältä. Viisi vuotta tämän ilmestymisen jälkeen, helmikuussa 1944, lähti itse matkamies viimeiselle matkalleen; tällä kertaa Yliperääkin ylemmäksi.

Aika parantaa, vai liekö se surmaamista? Lappi muuttuu ja ihminen vaihtuu. Konehella joutuu, on kiire, ei ole aikaa vanhoja muistella. Niin piti käydä. Ja miten tämän muutoin olisi järjestänyt? Oli viimeinen Lappi ulkomuseoksi isonlainen. Vielä riittää hälyä Yliperästä. Kenellä on surku saamikansan takapajuisuutta, kenellä heimon loppua. Riitaa on joutsenista, koskista ja nikkelimalmista. Mutta satu ja taika ovat hävinneet. Uudella ajalla on keinonsa. Etäisyyksiä ei enää ole, kaikki on kaikkien käsillä. Ja kun matkaa ei ole mihinkään, ei ihmettä ja kummaa tarvitse etsiä. Ihmiset tuntevat naapurinsa, ei ole mitään mitä ihmetellä. Muuan Yliperä on hävinnyt, mutta uusi on jo tulossa tilalle, samoille vaaroille, aapasaille ja jokivarsille se omansa rakentaa.

Mutta ensimmäinen ja entinen Yliperä, totuus ja tieto, taru ja taika ovat tallella. Paulaharju herätti muinaisen ja vanhan eloon, jätti elämään, vaikka itse oli lähtevä.

Samuli Paulaharjun teoksia:

Kuva sieltä toinen täältä (1919),
Koltain mailta (1921),
Kainuun mailta (1922),
Lapin muisteluksia (1922),
Vanhaa Lappia ja Perä-Pohjolaa (1923),
Syntymä, lapsuus ja kuolema (1924),
Vanha Raahe (1925),
Taka-Lappia (1927),
Ruijan suomalaisia (1928),

Suomen selän vieriltä (1930),
Härmän aukeilta (1932),
Tunturien yöpuolta (1934),
Ruijan äärimmäisillä saarilla (1935),
Kiveliöitten kansaa (1937),
Sompio (1939),
Rintakylä ja latvamaita (1943),
Metsän satua ja totta (1945),
Vaeltaja tunturien maassa (1947).

Rabbe Enckell kertoo aforismikokoelmassaan »Traktat» tiedemiehistä, jotka löysivät erämaasta savitaulujen palasia. Vain yhdessä oli tekstiä. Koska tekstikatkelmasta puuttui sekä alku että loppu, he päättivät siirtyä toiselle seudulle runsaampia löytöjä etsimään.

Enckellin runouteen perehtyvälle käy helposti kuten heille. Jos odottaa löytävänsä jonkin täysin määritellyn elämäntutkimuksen tai edes sen suurimmat linjat tutustumalla hänen runoihinsa, kokee erikoisen yllätyksen. Ne ovat kyllä vaikuttavia, mutta eivät anna avaimia lukijalle. Hän on saapunut taloon, jonka huoneista osa on suljettuja. Siksi oletan, että on viisasta etsiä puuttuvaa tekstiä toisaalta.

Savitaulun palasia löytyykin. Enckellin esseet ja aforismit lisäävät puuttuvan osan. Palattuani niiden jälkeen taas runojen pariin, taitavallus ei vaikuta harhailulta. Aforismeissaan Enckell on yksilöllisyyden kannattaja. Hän ei kuulu niihin, jotka uskovat »aiheen suuruuteen». Tältä pohjalta lähtien ymmärrämme hänen mieltymyksensä lyhyen kuvion runoon. Hän ei yleensä käytä terävintä kuvallisuutta, johon useasti nykyisin pyritään, vaan harkitsee, säästää. Kun tähän tottuu, se miellyttää. Tunnusomaisin tämän lajin runo on minusta seuraava:

Höst
Blåst går
envist
man kunde säga
det är vi som går.

(Kokoelmasta »Skuggors lysen».)

Tämän lajin runo rakentuu siis tavanomaisen kuvan tai kahden vaaraan. Huipennus saavutetaan tässä esittämällä rohkea näkökulman siirto tavallisesta tapahtumasta käsitteelliseen tapahtumaan. On tietenkin selvä, että näennäisessä helppoudessaan houkutteleva tyyli muodostuu pakotieksi, liian helpoksi ratkaisuksi, jos runoilija kuvittelee löytäneensä yleisratkaisun. Siihen Enckell ei erehdy, vaan etsii väylänsä edeten autiomaahansa, jättäen savitaulun palasia matkansa varrelle.

Alkutuotannon ekspressionismin ja herkän ilon jälkeen havaitaan jo kokoelmassa »Vårens cistern» surumielisyyden ja viileyden saapuminen. Runoilija kertoo sitovansa myöhästyneen seppeleen kesälle ja elämälle. Teoksen yleissävy on laimea seuraaviin verrattuna. Sen merkitys on kuitenkin ilmeinen. Siinä tapahtuu irtautuminen dadaismista, vaikka se sisältää runon tämän —ismin kunniaksi. On myös tärkeä huomio se, ettei elämysmaailma vielä näytä ratkaisevasti laajentuneen. Keskuslyriikkaa kyllä esiintyy, mutta minuuden kehä ei ole saanut halkeamaa, josta Eros voisi löytää kohteen luo.

Seuraavassakaan teoksessa ei tapahdu ratkaisevaa muutosta tässä suhteessa, mutta Enckellin runouden toinen päälinja alkaa hahmottua. Klassillinen, tiivis, ehkä voisi sanoa kolea linja saa ilmaisunsa useissa runoissa.

Etsiessäni selvyyttä eroottisen elämyspohjan ilmenemisen vähäisyyteen tässä yhteydessä löysin runon »Junobyst». Otaksuisin siinä kuvatun patsaan todellisuudessa esiintyneen vastineen, naishahmon olleen syynä siihen, että Enckellin runoudessa vain harvoin tapaa täysivoimaista hehkua.

Klassillinen tyyli ja aiheisto jatkuu kokoelmassa »Valvet». Ko-

measti tekijä astuu antiikin aiheiden pariin ja ilmentää vihdoinkin voimansa. Hän on laajentanut katseensa aluetta ja kykenee toteuttamaan »pienen kuvion» runon rakenteen laajemmassa kokonaisuudessa. Täten hän ei eksy mahtipontisuuteen. Sikermä Odysseuksesta on kunnioitettava eikä hevin voi sivuuttaa runoa »Gilgamesch».

Tarun sankari matkaa yli kuoleman vetten perittyään pienemmän osan kuolemaa. Perintö on silti kyllin arvokas. Kaikki kysymykset iskee myrsky pisaroina takaisin. Mihin tahansa matkalainen suuntaa kulkunsa, näkee hän saman aallon vyöryvän rantaa vasten. Tämä ilmentää Enckellin käsitystä kysymyksessä: ihminen — Jumalan etsintä. Se lähentelee fatalismia, mutta toisaalta olen löytänyt runoja, joiden perusteella runoilijaa voisi väittää panteistiksi. On selvää, että ei merkitse tunnustautumista johonkin käsitykseen, vaikka runo voitaisiin tulkita määrätyllä tavalla. Yksilöllisyys säilyy edelleen eikä julistavia piirteitä ilmaannu. Pitkälle viety ekspressionismi onkin epämiellyttävää, koska se eksyy kömpelön julistamisen tielle.

Varsinainen läpimurto pohjoismaisen modernismin kärkijoukkoon tapahtui Enckellin tuotannossa vasta suhteellisen myöhään, 1942, teoksella »Lutad över brunnen». Neljä vuotta aikaisemmin ilmestyi näytelmä »Orfeus och Eurydike» ja vuoden kuluttua tästä »Iokasta». Näytelmille on tunnusmerkillistä antiikin aiheiden tiukka hallinta. Näytelmät edustavat aikaisemmin käsiteltyä viileää linjaa. Yksilö kokee alistumisen jumalten tahtoon, ilmenipä se ulkopuolisten voimien vaikutuksesta tai vain selittämättömänä kohtalona. Niiden ilmaisu on karumpaa kuin tekijän muussa runoudessa, mutta tämä selittyy myös aiheiden perusteella. Niissä ei ole enää kysymys tuokiokuvista, eikä idyllistä.

Vähän vielä äskenmainitusta runokokoelmasta. Se sisältää suhteellisen paljon sidottua runoutta, joka osoittaa tekijän irtautuneen ratkaisevasti kokeilevasta linjasta, rauhoittuneen. Tämä ei merkitse mitenkään pysähtymistä, vaan pientä levähdystä. Teoksen pääpaino keskittyy sikermään »Variationer på klassiska temata», jossa tärkein lienee »Stjärndialogen». Jobin ja tähden keskustelu päättyy tähden toteamukseen:

Mutta ken vaientaa sydämensä kysymyksiä vailla

hän kukistaa myrskyn —

(Men den som stillar sitt hjärta utan frågor

han näpser stormen —)

Kokoelmassa »Andedräkt av koppar» tapahtuu jälleen muutos. Sekä pienen kuvion että klassillisen tyylin runot sulautuvat sopuisaan yhteyteen. Kumpikaan linja ei häiritse toista, vaan vallitsee voimien tasapaino. Lyyrillisyyks saa esiintyä katkoitta kuten seuraavassa:

Höstens stelhet smider
sitt vapen tätt intill gräset
och frukten hänger vid grenen
i länkar som sågas av vinden —
Bortåt det tysta går tanken.
Bortåt det inre går vägen —

Syksyn jähmeys takoo
asettaan tiukasti ruohikkoon
ja hedelmä riippuu oksasta
kierteissä joita tuuli sahaa —
Poispäin hiljaiseen käy ajatus.
Poispäin sisäiseen käy tie —

Tämä on sekä käsitteellistä että kuvaavaa runoutta. Vain loppu ilmaisee henkisen tapahtuman, ehkä vanhenemisen, olevan elämyksenä. Tässä teoksessa on myös Enckellin laajin runo, »O spång av mellanord». Kaarlo Marjanen kirjoitti esseen »Desilluusionsa muuntaja» (Näköala 4/1950) ja hänen mielestään kyseinen runo muodostaa käännekohdan tekijän tuotannossa. Joskaan en muuten suhtaudu siihen yhtä ylistävästi kuin Marjanen, myönnän siihen sisältyvän olennaista sodan jäl-

keisestä pettymyksestä. Sen johtoihe on voittajan tappio ja hävinneen puolittainen voitto. Tämä tarkoittaa tietenkin henkisiä arvoja eikä runo ole varsinainen ajankuva.

Veisi tarpeettoman paljon tilaa käydä sitä erittelemään. Tärkeä seikka on kuitenkin käsite »mellanord» (välisanat). Runoilija tarkoittaa sanojen menettäneen osan merkitystään muututtuaan yleisen käytön mukana arkisiksi. Hänen mielestään tulisi löytää välisanoja, joilla voisi ilmaista täsmällisemmin. Tässä ilmenee jälleen Enckellin halu säästää teräviä ilmaisuja. Sama pyrkimys jatkuu kautta hänen kypsimmän runotuotantonsa, ilmeten myös näytelmissä.

Kyseinen runo ei silti, hajanaisuudestaan huolimatta, ole jäänyt minulle yhdeentekeväksi. Siihen kulkeutuvat nimittäin Enckellin tuotannon keskeisimmät johtoiheet, jopa muistumat varhaisien kausien runoista pilkistävät esille. Se muodostaa täten aallonmurtajan tekijänsä runouteen. Koska ei voi olla kysymys lähdöstä matkalle, lienee kysymys saapumisesta välisatamaan. Runoon keräytyvät matkan vaikutteet, sen eri näkymät ja muistot. Sen ilmaisema yksinäisyys ei ole sentään lohdutonta, vaikka Enckell tapansa mukaan pakenee, jos tahtoo löytää jotain tekijästä verhoittujen äänenpainojen takaa. Hän siis muuntaa sävyä ja siirtyy teemasta toiseen eksyttääkseen lukijaa. Viileä suru on kuitenkin vallitsevana vireenä. Löysin tästä teoksesta silti etsimääni, jotakin jossa tekijä lähestyy verhojen takaa. Runossa »Kärlek» hän kertoo rakkauden olevan kuin syvän lähteen, liikkumattoman. Kevyesti kuin pisara se koskettaa ja kaikki taivaat leimuavat sen syvyydessä. Tapahtumattomuus sirottelee sitten ruususateen lähteen yli.

Enckellin tuotannon laajin valikoima ilmestyi 1947 teoksena »Nike flyr i vindens klädnad». Johdannossa Erik Lindegren hahmottelee Enckellin asemaa pohjoismaisessa runoudessa.

Runoilijan viimeisin kokoelma julkaistiin 1953. »Skuggors lysen» ei ole tekijänsä vahvin kokoelma. Se merkitsee suuntautumista pienen kuvion runouteen, vaikka mukana on pari pitempääkin. »Verklighet» on heikentynyt muunnelma tappion kärsimisen teemasta eikä vaikuta erikoiselta. Parhainta teoksessa ovat lyhyet, tunteeseen tai ajatukseen perustuvat tuokiokuvat. Enckell lähenee tyyllisesti toisinaan jopa Björlingin katko-tyyliä. Se ei aina sovi hänelle vaan jättää vajavan vaikutelman. Hiljentyminen vallitsee teosta. Näyttää kuin runoilija ei tahtois puristaa voimiaan tähän välityöhön. Onhan hän sitä ennen suorittanut paljon. Kaksi keskeistä teosta, »Relation i det personliga» ilmestyi 1950. Siihen sisältyy Enckellin esseitä, jotka ovat hänen runoudestaan kiinnostuneelle välttämätöntä aineistoa. Aforismikokoelma »Traktat» jatkaa ajatuksellisesti samaa linjaa. Näytelmien suhteen Enckell on jatkanut klassillisten aiheiden käsittelyä. »Agamemnon» 1949 ja »Hekuba» 1952 ovat tekijänsä jyhkeimmät näytelmät. Hiukan poikkeavaa linjaa edustaa »Mordet på Kiron» 1954. Siinä kuvataan tapausta, joka sattui Troijan sodan aikoihin.

Enckell on kirjoittanut myös proosaa, mutta se ei kohoa hänen runojensa, näytelmiensä eikä esseittensä tasolle. Merkittävimmät voittonsa tämä kirjailija on saavuttanut näillä kolmella alueella. Ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, jota jaksottavat klassillinen aihepiiri ja tyyli sekä lyhyet, jäntevän rakenteen kannattamat runot. Joskaan hän ei ole kaikkein vaikeatajuisin modernisti, hänen runoutensa ei avaudu ilman vaivaa. Jos löytää kyllin monia savitaulun palasia tutkimusretkellä, voi tuloksena olla harvoin löytyviä lauseita. On vain löydettävä välisanat.

Yritys ei ole ainakaan turha, vaikka viekin aikaa enemmän kuin tavallinen vierailu.

Maaseutulehdistön tila

Maaseutulehdillä on omat vaikeutensa, niinkuin meillä kaikilla. Niillä on tai pitäisi olla myös omat tehtävänsä, joiden täyttämisestä vaikeudet ja puutteet aiheutuvat. Puutteista pitäisi taas seurata kriittikkiä.

Maaseutulehtien kulttuuriosastoja — pääkaupungista puhumattakaan — ei voi pitää asianmukaisesti toimitettuina. Tämä kiistämätön virhe ei aiheudu pelkästään varojen tai kykyjen puutteesta. Epäkohdasta ei välitetä eikä lukijakunnan kulttuuritarpeille omisteta määrätietoista huomiota. Lehdistön kyynikot tietysti sanovat, ettei sellaisia tarpeita esiinny riittävästi. Eikä sivistyneistön kaipaamia hyödykkeitä tarjota maaseudulle niin runsaasti, että niiden arvosteluun ilmenisi jatkuvaa yllykettä.

Jälkimmäinen väite pitää osittain paikkansa. Taidenäyttelyitä, konsertteja, teatterinäytöksiä ja muuta vastaavaa, suurta yleisömäärää ja kallista koneistoa vaativaa hengenantia saapuu maaseudulle suhteellisen vähän. Niillä aloilla ei yleisön valistamiseen kannata paljonkaan uhrata, teatteria kenties lukuunottamatta.

Kulttuurielämän demokratisoitumisesta ei maaseutukaan ole sentään jäänyt täysin osattomaksi. Kirjallisuus, elokuvat ja radio ovat pitäneet siitä huolen. Jos tehtävät oikein ymmärrettäisiin, niin näiden alojen seuraamiseen maaseutulehdet omistaisivat suhteellisesti enemmän huomiota kuin pääkaupunkilaiset. Käytännössä suhde on päinvastainen.

Monet suuretkaan maaseutulehdet eivät tee kuuntelijoiden hyväksi muuta kuin julkaisevat ohjelmat. Tämä vaikuttaa miltei käsitämättömältä: tehokkaammin

kuin mikään muu keksintö on radio lieventänyt syrjäisten seutujen eristystä. Toisaalta yksikään kuuntelija ei ole niin täysoppinut, ettei kaipaisi valppaan kriitikon opastusta. Hän voisi hyödyttää yleisradiotakin, joka yleisönosastoja lukuun ottamatta saa nykyisin itse toimia omana kriitikkonaan.

Elokuvia seuraa tyydyttävästi Suomessa vain yksi lehti: pienoinen Nya Pressen. Maaseudun herääminen on edistyneimmillään siinä vaiheessa, missä kiinnostus kohdistuu elokuvan tähtimaailman kuulumisiin.

Ennen kaikkea odottaisi, että puuttuvat mahdollisuudet korvattaisiin tehokkaalla ja asiallisella kirjallisuusarvostelulla. Lukemiseksi ei ole harvakaan asutus haitaksi, kunhan vain valoa ja kirjastoja on käytettävissä. Ja kelvollista ohjausta.

Onko sitä tarjolla? Onko maaseudun lehdillä yhtään omalaa-tuista kriittikkoa, jonka puheenvuorot kuultaisiin Helsingissäkin? Vai ollaanko pääkaupungissa yhtä kuuroja kuin välinpitämättömiä?

Tilannetta voidaan arvioida kahdella tavalla kootun aineiston perusteella: kirjailijat ja kustantajien mainososatot muodostavat itselleen asiasta kuvan, joka ei perustu pelkästään »oman» lehden seuraamiseen.

Kummallakin taholla kerrotaan — kirjailijat lukevat kritiikkejä tarkemmin kuin vapaaehtoisesti myöntävät — että muutamien helsinkiläisarvostelijoiden sanat kimpoilevat pitkin maaseutua sangen lievästi muuttuneina. Väitetäänpä että tekijän uudesta luomuksesta kerrataan toisinaan se, mitä helsinkiläinen arvostelu sanoi hänen edellisestä kirjastaan.

Jos helsinkiläinen arvostelu olisi jollakin tavoin esikuvallista, niin jäljittelyn voisi ymmärtää, vaikka

ei hyväksyä. Niinhän ei ole, juuri pääkaupungin lehdissä kriitikoiden käsialat ovat selvintä rutiiniväilyä. Ja vaikka olisikin malliksi kelpaavaa, niin »lastujen lentämistä» ympäri Suomen on sittenkin valitettava. Juuri maaseudulta odotetaan persoonallisempaa, etten sanoisi neitseellisempää kritiikkiä kuin kirjallisista keskuksista. Helsingiläiset kriitikot joutuvat painostuksen kohteiksi eri tahoilta; he tuntevat liian monta kirjailijaa — yli puolet ammattikunnasta asuu pääkaupungissa — liian mahtavia kustantajia ja seurustelevat keskenään arveluttavan vilkkaasti. Tärkeitä kritiikkejä edeltää usein suullinen keskustelu, joka tavallisesti johtaa mielipiteiden sovitteluun. Lisäksi Helsingissä tunnetaan keisarit, joiden vanhoillekaan vaatteille ei sovi nauraa. Siinä myllyssä siloittuu särmikkäinkin luonne. Muutamien taakkaa lisää vielä ns. arvovalta, ylen vakavasti otettu asema. Vakavuudella tarkoitan tässä juhlallisuuden ja varovaisuuden yhdistelmää. Eikä helsingiläinen suorkustantaja kaihda edes kriitikkoon kohdistuvaa ennakkosensuuria, kun paikalle osuu ja sopivalle päälle sattuu. Eivätkä kaikki päätoimittajat puolusta heikompaa.

Kulttuurielämämme on liiaksi keskittynyt pääkaupunkiin. Eri-tyisen sietämättömältä ja haitalliselta sentralisoituminen tuntuu kustannusalalla. Suurimmat kirjainpainajat ovat suotuisissa oloissa päässeet kustannuspoliittiseen mahtiasemaan, jolle on vaikea löytää vertauskohtaa muualta. Siksi niihin on suhtauduttava toisin kuin yleensä yksityiseen liikeyritykseen, niitä on vainottava epäluuloisesti kuin sosialisoitua kustannustoimintaa, niin ikävää ja kiittämätöntä kuin moinen kritikon työ onkin. Harvojen käsiin keskittynyt kustannustoiminta merkitsee kulttuuripoliittista valtaa, jota ei lievennä järjestynyt oppositio. Kirjallinen elämämme on luonteeltaan hämmästyttävän vi-

rallista, miltei virastomaista. Jännityksien ja vivahduksien puute aiheutuu kustannustoiminnan keskittymisestä.

Kirjallisella suurteollisuudella on myös huomattavat etunsa. Tässä on kuitenkin kysymys haitoista, joiden poistamiseen maaseudun kriitikoilla olisi parhaimmat mahdollisuudet. En ole kuitenkaan havainnut eivätkä muutkaan ole kuulleet, että niitä käytettäisiin hyväksi. Maalla syödään, mitä kaupungista syötetään. »Rajankäyntiä» ei harrasteta millään puolella maata. Mitähän Siljo sanoisi...

Kaiken kaikkiaan tilanne maaseudun lehdissä on sama kuin ravintoloissa: menipä minne tahansa, niin samaa standardiruokaa tarjotaan. Turhaan saa kysyä paikallisia herkkuja.

Kansa saa tietysti sellaiset lehdet kuin ansaitseekin. Maalaisliittolaisia lehtiä lukiessa ei voi päästä siitä, että niiden lukijoiden täytyy olla henkisesti takapajulla. Esimerkiksi Savon Sanomat on jotenkin näköinen kopio Helsingin Sanomista monessa suhteessa, mutta kulttuuriosasto saattaa olla viisikymmentä kertaa urheiluosastoa pienempi. Jos jotakin tekstiä saadaan, jos kirjoja arvostellaan, niin se tehdään nähtävästi kirja- eli ruokapalkalla. Sen näköistä on jälki. Lehti on kuitenkin maan äveriäimpiä. Jonkun Keskisuomalaisen selaileminen ei ilahduta yhtään enempää. Tai jos ryhdymme tutkimaan sosialistien hengenelmää, niin se on yhtä köyhä. Oikeistolainen lukijakunta on jo hivenen kiinnostuneempi kulttuuritapahtumista. Mutta Aamulehti-kin sijoittaa niiden seuraamiseen ja kommentoimiseen vain vähäisen osan siitä mitä Uusi Suomi, vaikka levikeillä ei liene olennaista eroa.

Heinolassa ilmestyy pienoinen Itä-Häme. Arvo Kippola innostuu ehkä liian monista teoksista, ei siis vastusta Helsingin herroja edellä suositellulla tavalla, mutta kirjal-

lisen osaston palstoja hän ainakin puolustaa voitokkaasti. Hänen esimerkkinsä osoittaa ainakin sen, ettei maaseudun henkinen pimeys ole rahakysymys, vaan tyhmyyden ilmaus ja aktiivisen tyhmistämisen tulos.

J. T-i

Säädynnön kaikista julkaisuista

Pohjoismaissa on viime aikoina käyty polemiikkaa painovapaudesta ja säädynllisyyden vaatimuksista. Äskettäin DAGENS NYHETERISSÄ julkaistussa laajassa kirjoituksessa Bengt Holmqvist tarkastelee asiaa Ruotsissa vallitsevien olojen pohjalta, ja käy hyökkäykseen täydellisen julkaisuvapauden puolesta.

Kirjoittaja sanoo tulleen siihen tulokseen — osittain Norjan tapahtumien pohjalla — ettei painovapauslaki voi perustua siihen, onko jokin säädynllisyyttä loukkaava kirja tai kirjoitus taiteelliset mitat täyttävä vai ei. Ainoa varma — ja moraalisesti moitteeton — linja perustuu *täydelliseen vapauteen*.

Mitä korkeammalle sivistystasolle tullaan, sitä laimeampi on reaktio pornografian suhteen — yleensä. Mutta joku varmaan väittää, että painovapaudesta puhuttaessa on otettava huomioon kehittymättömät yksilöt, ja etenkin nuoret. Nämä ovat juuri niitä, joihin säädynllöllä kirjallisuudella on haitallinen vaikutus. Tähän kirjoittaja huomauttaa, että ne, jotka yleensä kii-vaimmin polemisoivat pornografiaa vastaan, eivät juuri koskaan omaa mitään asiantietoja, eivätkä vaivaudu niitä hankkimaan. Psykologit sen paremmin kuin sosiologitkaan eivät vielä ole päässeet tarkkoihin tuloksiin, mutta suunta on aivan selvä. Vain dogmaattinen tietämättömyys voi kuvitella syy-yhteyttä lukemisen ja viettiharhautumien välille. Ne, jotka lukevat pornografiaa, tuntavat useimmiten löytävän siitä helpotusta, terapiaa. Pornografia vastaa asiallista tarvetta.

»Sitten on vaikuttamassa vielä niiden yksityisten henkilöitten tai ryhmien säädynllisyydentaju, joka etsii ja erehtymättä löytää juuri ne asiat, jotka sitä loukkaavat. Täytyykö meidän muiden antaa tällaisen määrätä? Jos niin on, antakaa meille uusi siveellisyydslainsäädäntö, joka selvästi ja jokaista mahdollista pikkuseikkaa myöten määrittelee kirjailijain, kustantajain ja kirjakauppiaiden oikeudet. — Haluaisinpa nähdä sen lainsäätäjän, joka ottaisi lopullisesti määriteltäväkseen kymmenentuhannet vältämättömät rajaviivat. Eikö tällainen järjestelmä olisi — oman määrittelynsä mukaan — *säädynllön kaikista julkaisuista*?

E. R.

KATSAUS TOIVOTTA KAIKILLE LUKIJOILLEEN ONNELLISTA UUTTA VUOTTA

(— ja vuosi 1958 tuskin voi olla täysin onnellinen ilman KATSAUSTA!)

Tilaatte mukavimmin KATSAUKSEN vuodeksi 1958
pudottamalla mukana seuraavan tilauskortin
postilaatikkoon!